

ÖĞRENCİLER VE EĞİTİME ERİŞİM

EĞİTİM İZLEME RAPORU 2019

ERG HAKKINDA

Eğitim Reformu Girişimi (ERG), çocuğun ve toplumun gelişimi için eğitimde yapısal dönüşüme nitelikli veri, yapıcı diyalog ve farklı görüşlerden ortak akıl oluşturarak katkı yapan bağımsız ve kar amacı gütmeyen bir girişimdir. Yapısal dönüşümün ana unsurları, eğitimde karar süreçlerinin veriye dayalı olması, paydaşların katılımıyla gerçekleşmesi, her çocuğun kaliteli eğitime erişiminin güvence altına alınmasıdır.

2003 yılında kurulan ERG, Türkiye'nin önde gelen vakıflarının bir arada desteklediği bir girişim olmasıyla Türkiye sivil toplumu için iyi bir örnek oluşturur.

ERG çalışmalarını, Eğitim Gözlemevi ve Eğitim Laboratuvarı birimleriyle yürütür.

ERG, Anne Çocuk Eğitim Vakfı, Aydın Doğan Vakfı, Borusan Kocabıyık Vakfı, Elginkan Vakfı, ENKA Vakfı, İDEV Ankara, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Kadir Has Vakfı, Mehmet Zorlu Vakfı, MV Holding, Sabancı Üniversitesi, Tekfen Vakfı, Türkiye Vodafone Vakfı, Vehbi Koç Vakfı ve Yapı Merkezi tarafından desteklenmektedir.

KURUMSAL DESTEKÇİLERİMİZ					
	<i>İDEV, Ankara</i>				

İÇİNDEKİLER

GRAFİKLER VE TABLOLAR	4
KISALTMALAR	5
SUNUŞ	7
Giriş	8
MEB'in eğitime erişimi artırmaya yönelik hedefleri	11
Okul öncesi eğitime erişim	12
İlköğretime erişim	20
İlkokul	21
Ortaokul	21
Ortaöğretime erişim	22
Açıköğretim	25
Devamsızlık, sınıf tekrarı ve eğitimden erken ayrılma	28
Devamsızlık	28
Sınıf tekrarı	30
Eğitimden erken ayrılma	30
Eğitime erişimde dezavantajlı konumda bulunan çocuklar	33
Özel gereksinimli çocuklar	33
Geçici koruma altındaki çocuklar	40
Çalışan çocuklar	43
Eğitime erişimde dezavantajlı konumda bulunan çocuklara ilişkin projeler	47
Sonuç Yerine	49
Kaynaklar	50

GRAFİKLER VE TABLOLAR

GRAFİKLER

- Grafik 1:** Okul öncesi net okullulaşma oranları ve toplam öğrenci sayısı
- Grafik 2:** Okul öncesi eğitimde öğrencilerin kurumlara göre dağılımı, 2018-19 (%)
- Grafik 3:** Yaşa göre eğitimde ve eğitim dışında olan öğrencilerin oranı, 2018-19 (%)
- Grafik 4:** Ortaöğretimde cinsiyet ve bölgeler ayrımında net okullulaşma oranları (%)
- Grafik 5:** Ortaöğretim öğrencilerinin program türlerine göre dağılımı (%)
- Grafik 6:** Açıköğretim liselerinde öğrenim gören öğrencilerin (14-17 yaş) tüm ortaöğretim öğrencilerine oranı (%)
- Grafik 7:** Geçici koruma altındaki çocukların okullulaşması
- Grafik 8:** Kademelere göre geçici koruma altındaki çocukların resmi okullar ve geçici eğitim merkezlerindeki oranları (%)
- Grafik 9:** 15-17 yaş grubunda çocuk istihdam oranı (%)
- Grafik 10:** Türkiye’de yaşa göre faaliyetlere katılım oranı (2014-15)

TABLolar

- Tablo 1:** 20 gün ve üzeri devamsız öğrenci oranı (%)
- Tablo 2:** Ortaöğretimde sınıf tekrarı oranları (%)
- Tablo 3:** Doğum yıllarına göre net okullulaşma oranları
- Tablo 4:** Örgün eğitimde özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrenci sayısı, 2018-19
- Tablo 5:** 15-17 yaş çocukların cinsiyete ve çalışma durumlarına göre eğitime katılım oranı, 2014-15 (%)

KISALTMALAR

- A.g.e.:** Adı geçen eser
- AB:** Avrupa Birliği
- ABİDE:** Akademik Başarıların İzlenmesi ve Değerlendirilmesi
- AÇEV:** Anne Çocuk Eğitim Vakfı
- AÇSHB:** Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
- ASIS:** Anadolu-Sak Zeka Ölçeği
- BİLSEM:** Bilim ve Sanat Merkezleri
- Bkz.:** Bakınız
- BM:** Birleşmiş Milletler
- BÜMKO:** Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
- ÇHS:** Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- ÇSGB:** Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- DAYM:** Ders Aletleri Yapım Merkezi
- DİE:** Devlet İstatistik Enstitüsü
- DÖGM:** Din Öğretimi Genel Müdürlüğü
- EİR:** Eğitim İzleme Raporu
- ERG:** Eğitim Reformu Girişimi
- EYHGM:** Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- GAP:** Güneydoğu Anadolu Projesi
- GEM:** Geçici Eğitim Merkezi
- HBÖGM:** Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü
- ILO:** *International Labour Organization* (Uluslararası Çalışma Örgütü)
- IPA:** *Instrument for Pre-Accession Assistance* (Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı)
- İBBS:** İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
- LGBTİ+:** Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transseksüel, İnterseks ve diğer cinsel kimlik ve yönelimler
- LGS:** Liselere Geçiş Sistemi

- MEB:** Millî Eğitim Bakanlığı
- MEMP:** Mesleki Eğitim Merkezleri Programı
- MTEGM:** Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü
- OECD:** *Organisation for Economic Co-operation and Development* (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
- OEP:** Okul Öncesi Eğitim Programı
- OGM:** Ortaöğretim Genel Müdürlüğü
- ÖERHGM:** Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- ÖİB:** Özürlüler İdaresi Başkanlığı
- ÖYGM:** Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü
- PIKTES:** Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi
- PISA:** *Programme for International Student Assessment* (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı)
- RAM:** Rehberlik ve Araştırma Merkezi
- SEÇBİR:** İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
- SDG:** *Sustainable Development Goals* (Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları)
- SGB:** Strateji Geliştirme Başkanlığı
- t.y.:** Tarih yok
- TL:** Türk Lirası
- TÜİK:** Türkiye İstatistik Kurumu
- TKV:** Türkiye Kalkınma Vakfı
- UNDP:** *United Nations Development Program* (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
- UNESCO:** *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)
- UNHCR:** *The United Nations High Commissioner for Refugees* (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)
- UNICEF:** *United Nations International Children's Emergency Fund* (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
- vb.:** Ve benzeri
- vd.:** Ve diğerleri

SUNUŞ

ERG, 2007 yılından bu yana, Eğitim İzleme Raporları ile eğitim politikalarına ilişkin gelişmeleri ele alıyor, izliyor, değerlendiriyor ve öneriler sunuyor. Sıklıkla değişen eğitim gündemini kamuoyu ile daha etkili bir biçimde paylaşmak amacıyla 2019'da Eğitim İzleme Raporu 5 dosya halinde yayımlanmaya başladı. İlk dosya, Eğitim İzleme Raporu 2019: Eğitimin Yönetişimi ve Finansmanı başlığı ile Mayıs ayında, ikinci dosya, Eğitim İzleme Raporu 2019: Eğitimin İçeriği başlığıyla Ekim ayında yayımlandı. Üçüncü dosya olan Eğitim İzleme Raporu 2019: Öğrenciler ve Eğitime Erişim başlıklı bu dosyada eğitimin her kademesinde eğitime erişimin durumuna ve eğitime erişimde dezavantajlı konumda bulunan özel gereksinimli, geçici koruma altındaki ve çalışan çocuklara ilişkin duruma ve gelişmelere yer veriliyor.

Eğitim İzleme Raporu 2019: Öğrenciler ve Eğitime Erişim dosyasının hazırlık sürecinde birçok kişi bize destek verdi. Bilgi, görüş ve geribildirimlerini bizimle paylaşan Alper Yalçın, Bürge Akbulut, Cansu Çabucak, Cansu Şekerci, Gelengül Haktanır, Hande Sart, Kenan Çayır, Melisa Soran, Seda Akço Bilen, Seda Soydemir, Selin Sezen, Umay Aktaş Salman ve Yaprak Sarıışık'a; dosyanın hazırlanmasına katkı sunan ERG stajyerleri Berfin Saman, Cansu Ceylan, Hande Sodacı, Oğuz Can Ok ve Oytun Tükenmez'e teşekkürlerimizi sunarız.

Eğitim İzleme Raporu 2019'un Öğrenciler ve Eğitime Erişim dosyasının tüm çocukların erken çocukluk eğitiminden başlayarak nitelikli eğitime erişebilmesi için geliştirilen politikaların veri temelli, saydam ve katılımcı bir anlayışla geliştirilmesine ve eğitim sistemimizin güçlenmesine katkı sağlamasını umuyoruz.

Prof. Dr. Üstün Ergüder

Yönetim Kurulu Başkanı
Eğitim Reformu Girişimi

GİRİŞ

KAPSAYICI EĞİTİM

Eğitim kurumlarının ve süreçlerinin cinsiyet, etnik köken, dil, din, yerleşim yeri, sağlık durumu, sosyoekonomik durum vb. özelliklerinden ya da koşullarından bağımsız olarak tüm çocukların gereksinimlerine yanıt verecek biçimde yeniden düzenlenmesini öngören bir süreçtir. <http://bit.ly/2WKVYyV>

1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin (ÇHS) 28. maddesi çocuğun eğitim hakkını güvence altına alır ve bu kapsamda taraf devletlerin ilköğretimi herkes için ücretsiz ve zorunlu hale getirme sorumluluğunu tanımlar.¹ Eğitim hakkı, eğitimin zorunlu ve ücretsiz olmasının yanında, nitelikli ve kapsayıcı olmasını da içerir.² Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) göre, kapsayıcı eğitim, tüm öğrenenlerin ihtiyaçlarını gözetenek ve risk altındaki çocukları özellikle destekleyerek, kişiye özel yaklaşım geliştirmeyi de içeren nitelikli bir eğitim sunmayı ve böylece tüm çocuklara kendilerini gerçekleştirmeleri için alan açmayı amaçlar.³ Eğitim hakkı ile ilgili uluslararası sözleşmelere taraf olan tüm devletlerde tutarlı bir yaklaşımın benimsenmesi için ortaya konan 4-A modeli (*Availability* - Mevcudiyet, *Accessibility* - Erişilebilirlik, *Acceptability* - Kabul Edilebilirlik, *Adaptability* - Uyarlanabilirlik), mevzuat değerlendirmeleri için etkili bir araç sunar. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne (ESKHUS) ilişkin Genel Yorum 13'te 4-A modeli aşağıdaki biçimde açıklanır:

“Kavramların tam ve gereken biçimde uygulanması belirli bir taraf devletin koşullarına bağlı olsa da, bütün biçimleri ve düzeyleriyle eğitim aşağıda belirtilen birbiriyle bağlantılı ve zaruri özellikleri sergilemelidir:

(a) Mevcudiyet: Taraf devletin yargı alanı dahilinde, işlerliği olan eğitim kurumları ve programlarının sayısı yeterli düzeyde olmalıdır. Faaliyet göstermek için ihtiyaç duydukları şeyler, içerisinde işlev gösterdikleri gelişimsel bağlam da dahil olmak üzere sayısız faktöre dayanmaktadır; örneğin, bütün kurumların ve programların binalara, her iki cinsiyet için sıhhi tesisata, güvenli içme suyuna, makul ücretler alan eğitimli öğretmenlere, eğitim materyallerine ve benzer şeylere ihtiyaç duymaları olasıyken bazıları kütüphane, bilgisayar ve bilgi teknolojilerine de ihtiyaç duyabilir.

(b) Erişilebilirlik: Eğitim kurum ve programları, taraf devletin yargı alanında, ayrımcılık olmaksızın herkes için erişilebilir olmalıdır. Erişilebilirliğin birbiriyle kesişen üç boyutu bulunmaktadır:

Ayrımcılık gözetmeme: Eğitim, ayrımcılık yasağına (bkz. Paragraflar 31-37) uygun biçimde kanunen ve fiilen herkes için, özellikle de en savunmasız gruplar için erişilebilir olmalıdır.

Fiziksel erişilebilirlik: Eğitime fiziksel erişim güvenli -coğrafi açıdan uygun konumda bir eğitim kurumuna devam (örneğin ikamet edilen mahallede bir okulda) ya da modern teknoloji (örneğin “uzaktan eğitim” programına erişim) yoluyla eğitime devam biçiminde- olmalıdır.

1 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.

2 Nyircsák, 2019.

3 A.g.e.

Ekonomik erişilebilirlik: Eğitim, herkes için maddi açıdan karşılanabilir olmalıdır. Erişilebilirliğin bu boyutu ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimle ilişkili olarak 13. Madde Paragraf 2'deki ayrıma tabidir: İlköğretimin “herkese ücretsiz” sağlanması gerekirken, taraf devletler ücretsiz ortaöğretim ve yükseköğretimi aşamalı bir şekilde sağlayabilir.

(c) Kabul edilebilirlik: Müfredat ve öğretim yöntemleri dahil olmak üzere eğitimin biçimi ve esas öğrenciler ve, belirli durumlarda, ebeveynler için kabul edilebilir (örneğin, anlamlı, kültürel açıdan uygun ve iyi kalitede) olmalıdır. Bu, Madde 13 Paragraf 1'in gerektirdiği eğitimin amaçlarına ve devlet tarafından onaylanacak minimum eğitim standartlarına tabidir (bkz. Madde 13(3) ve (4)).

(d) Uyarlanabilirlik: Eğitim esnek olmalıdır; böylelikle, değişen toplumların ve toplulukların ihtiyaçlarına uyarlanabilir ve farklı sosyal ve kültürel ortamlardan öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilir.”⁴

Türkiye’de son yıllarda eğitime erişimde ilerleme kat edilmiş olsa da eğitimde ayrımcılık hala bir sorun olmaya devam ediyor. Ayrımcılık, alanyazına ve mevzuata göre, “doğrudan” olup bir kişinin hakkına erişmesine engel olan durumları içerdiği gibi “dolaylı” olarak gerçekleşip “nesnel olarak haklaştırılmayan”⁵ biçimde, kişi ya da grup üzerinde olumsuz etki yaratarak dezavantajlı bir konuma sokan durumları da içerir.⁶

Türkiye’de özellikle dolaylı ayrımcılık çocukları eğitimden uzaklaştırabiliyor. Örneğin kimi öğrenciler eğitim ortamında kendilerini güvende ve ait hissetmemeleri sebebiyle okul dışına itilebiliyorlar. Millî Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) her çocuğun eğitime erişmesi ve devam etmesi yönünde çabalarının sürmesine karşın **dolaylı ayrımcılık** mağduru olma riski taşıyan anadili Türkçe olmayanlar, çalışan çocuklar, kırsal alanda yaşayanlar, kız çocuklar, LGBTİ+ bireyler, mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları, özel gereksinimi olan çocuklar, Romanlar, yoksul çocuklar, zorunlu göç ile Türkiye’ye gelenler⁷ ve **çoklu ayrımcılığa** uğrayan çocuklar⁸ gibi çeşitli grupların eğitime erişimi önünde yapısal ve toplumsal engeller var olmaya devam ediyor. MEB ve sivil toplum kuruluşları eğitimde ayrımcılığı önleme ve kapsayıcı eğitim yaklaşımını yaygınlaştırma amacıyla çeşitli çalışmalar yürütüyor. Geçtiğimiz yıl özellikle MEB Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü’nce (ÖYGM) ağırlık verilen kapsayıcı eğitim öğretmen eğitimleri, öğretmenler ve okul yöneticileri tarafından bu yaklaşımın benimsenmesi bakımından önemli bir adımdır. Sivil toplumda ise kapsayıcı eğitim üzerine pek çok proje yürüten İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (SEÇBİR), Öğretmen Ağı ile işbirliğinde, akademi ile öğretmenler arasında bir köprü kurmak amacıyla SEÇBİR-Öğretmen Ağı konuşmalarını düzenliyor. Katılan uzmanların eğitimde toplumsal cinsiyet, kimlik, geçici koruma altındaki refakatsiz

DOLAYLI AYRIMCILIK

Herkes için aynı şekilde geçerli ve görünüşte tarafsız olan, ancak bazı kişi ve gruplar üzerinde diğerlerinden farklı olarak veya diğer gruplardan daha fazla olumsuz etkiler yaratan yasal düzenleme, uygulama ve tedbirlerdir.
<http://bit.ly/36uW8i5>

ÇOKLU AYRIMCILIK

Ayrımcı uygulamanın birden fazla ayrımcılık temeli ile ilişkili olması durumudur. <http://bit.ly/2PKrPOS>

4 ERG, 2009.

5 Resmî Gazete, 2016.

6 Gül ve Karan, 2011.

7 ERG, 2018a.

8 ERG, 2008.

çocuklar, engellilik, çokdillilik, önyargılar, kültürlerarası pedagoji gibi alanlara değindikleri konuşmalar internet üzerinden yayımlanıyor.⁹ Haziran 2016'da Hrant Dink Vakfı'nda birçok kurum temsilcisi ve uzmanın bir araya geldiği; ayrımcılığa uğrayan çocuklara ilişkin veri ve kaynak eksikliği ile öğretmenlerle işbirliği ihtiyacının öne çıktığı "ASULİS Eğitimde Ayrımcılık Çalıştayı" da sivil toplum çalışmalarına bir örnek olarak verilebilir.¹⁰

Eğitim İzleme Raporu 2019: Öğrenciler ve Eğitime Erişim dosyasında tüm çocukların eğitime erişimine ilişkin durumu ortaya koymanın yanı sıra, eğitime erişimde dezavantajlı durumda bulunan çocuklarla ilgili veriler, yürütölen çalışmalar ve gelişmeye açık alanlar ele alınıyor.

9 SEÇBİR, t.y.

10 Hrant Dink Vakfı, t.y.

MEB'İN EĞİTİME ERİŞİMİ ARTIRMAYA YÖNELİK HEDEFLERİ

Eğitime erişim, Millî Eğitim Bakanlığı'nın temel hedefleri arasında yer alıyor; mevzuatta ve üst politika belgelerinde erişime ilişkin hedeflere yer veriliyor. MEB'in görevleri arasında doğrudan eğitime erişimle ilgili olanlar şöyledir:¹¹

- “Eğitime erişimi kolaylaştıran, her vatandaşın eğitim fırsat ve imkânlarından eşit derecede yararlanabilmesini teminat altına alan politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve koordine etmek”
- “Kız öğrencilerin, engellilerin ve toplumun özel ilgi bekleyen diğer kesimlerinin eğitime katılımını yaygınlaştıracak politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak ve uygulanmasını koordine etmek.”

Millî Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı'nda “Stratejik Amaç 1: Bütün bireylerin eğitim ve öğretime adil şartlar altında erişmesini sağlamak” altında yer alan Hedef 1.1, “Plan dönemi sonuna kadar dezavantajlı gruplar başta olmak üzere, eğitim ve öğretimin her tür ve kademesinde katılım ve tamamlama oranlarını artırmak”tır.

GEÇİCİ KORUMA

Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılardan haklarında bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılamayan yabancılara uygulanır.
<http://bit.ly/2rhzPwb>

Eğitime erişim, Ekim 2018'de yayımlanan 2023 Eğitim Vizyonu'nda da yer buluyor. Belgede, özellikle okul öncesi eğitime ilişkin bölümde, koşulları elverişsiz olan aileler için eğitime erişimi artıracak destekler sağlanması ve eğitime erişimi güç olan çocuklara yönelik çeşitlendirilmiş yöntemler geliştirilmesi öngörülmüştür.

Ortaöğretimde örgün eğitimin dışına çıkış sorunu göz ardı edilmeyerek okul terkinin önüne geçmek için pansiyon hizmetlerinin iyileştirilmesi ve kapasite artırılarak yaygınlaştırılması hedeflerine yer veriliyor.¹² Bu hedeflere karşın erişim, belgenin genelinde odakta olan temel hedeflerden biri olarak yer almıyor; daha çok nicelik ve erişimle ilgili sorunların büyük oranda aşıldığı ve bir “nitelik devrimi”nin amaçlandığı vurgulanıyor.¹³ Dolayısıyla erişime ilişkin hedefler okul öncesi eğitim, özel eğitim ve ortaöğretim dışında yeterince yer bulmuyor. Türkiye’de **geçici koruma** altındaki çocuklar, mülteciler ve kız çocukların eğitime erişiminin güçlendirilmesine yönelik hedeflere yer verilmiyor. Oysa eğitime erişimde yıllar içinde ilerleme yaşanmış olsa da, bu dosyada ayrı alt başlıklarda ele alındığı üzere, henüz tüm çocukların eğitime erişimi güvence altına alınmış değildir.

11 Cumhurbaşkanlığı, 2018.

12 MEB, 2018b.

13 A.g.e., s.8.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİME ERİŞİM

NET OKULLUŞMA ORANI

İlgili öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan öğrencilerin, ait olduğu öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilir. <http://bit.ly/34uV8IQ>

2018-19 eğitim-öğretim yılında, ülke genelinde, okul öncesinde 3-5 yaş **net okulluşıma oranı** %39,1, 4-5 yaş net okulluşıma oranı %50,8, 5 yaş net okulluşıma oranı ise %68,3'tür. Önceki yıl %66,9 olan 5 yaş net okulluşıma oranı 1,4 yüzde puan arttı. Geçen yıla göre artış olsa da son 10 yıldaki eğilime bakıldığında artış hızında yavaşlama olduğu görülebilir. 5 yaş net okulluşıma oranı 2017-18'de önceki yıla göre 8,1 yüzde puan artmıştı.

Net okulluşıma oranlarına yaş temelinde bakıldığında, 2018-19'da, 3 yaşındaki çocukların %12,40'ının, 4 yaş grubunun %38,06'sının, 5 yaş grubunun %75,17'sinin eğitimde olduğu görülüyor. Bu oranlar, 2017-18 oranlarına çok yakındır. 5 yaş grubunda eğitimde olan çocuk oranının, okul öncesinde 5 yaş net okulluşıma oranına göre yüksek olması, 5 yaşta okul öncesi eğitim yerine ilkökul kademesinde öğrenim gören çocuklardan kaynaklanıyor. Bu nedenle, 5 yaşındaki çocukların olmaları gerektiği öğrenim kademesi olan okul öncesi eğitime erişimi değerlendirirken, okul öncesinde 5 yaş net okulluşıma oranı olan %68,3'ü dikkate almak önemlidir. 3 ve 4 yaş için yaşa göre net okulluşıma oranlarına ve okul öncesinde 5 yaş net okulluşıma oranına bakıldığında, bu oranlarda önceki yıla göre dikkate değer bir değişim olmadığı görülüyor. Okul öncesi yaş grubu için okulluşıma oranları, OECD ülkeleriyle kıyaslandığında ortalamanın altındadır.

2017 verisine göre, Türkiye 3-5 yaş net okulluşıma oranında OECD¹⁴ ülkeleri arasında son sıradadır.¹⁵ Ancak bu sıralamanın yapıldığı tarihten bu yana Türkiye'de 3-5 yaş net okulluşıma oranı 4,4 yüzde puan artarak 2018-19'da %44,05 oldu. Bununla birlikte, bu artış Türkiye'yi OECD ortalaması olan %87'ye yaklaştıramadı.

14 Raporda okul öncesi okulluşıma oranları karşılaştırılan ülkeler şunlardır: ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kolombiya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda, Yunanistan.

15 OECD, 2019.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN ÖNEMİ

Çocuk gelişiminde oldukça önemli olan 0-6 yaş döneminde çocukların gelişimlerini destekleyecek ortamlara erişimleri önemlidir. Bu dönemde, çocuğun temel becerilerini geliştirmesine olanak tanıyacak uyaranlarla çevrili olması, oyun oynamasına ve yaşlılarıyla iletişim kurmasına alan tanınması ve uzmanlar tarafından gelişiminin izleniyor olması gereklidir. Bu bağlamda okul öncesi eğitim, çocukların bilişsel, sosyal-duygusal, motor ve dil gelişimlerinin desteklenmesinde önemli rol oynuyor. Okul öncesi eğitimin gelişim üzerindeki olumlu etkileri okul yaşamıyla sınırlı kalmıyor; ilerleyen yaşlarda da sürüyor.¹⁶

Okul öncesi eğitim, çocukların özbakım becerileri ve bilişsel, sosyal-duygusal, motor ve dil gelişimleri için uygun alanı sağlamayı ve böylelikle ilkokula geçiş sürecini kolaylaştırmayı amaçlar.¹⁷ Okul öncesi eğitimde çocuklar topluluğun parçası olmayı ve kurallarına uymayı, dikkatini korumayı, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmeyi, kendini ifade etmeyi ve ailesinden ayrılmayı öğreniyor. Bu kazanımlar çocukları ilkokulda öğrenme ve uyum süreçlerinde destekliyor. Okul öncesi eğitim almamış bir çocuk ise çoğu zaman bu becerilerini geliştiremiyor ve okul öncesi eğitim almış akranlarına göre ilkokula dezavantajlı olarak başlamış oluyor.¹⁸ Aynı zamanda, okul öncesi eğitim, gelişim için oldukça önemli olan bu yaş aralığında, ebeveynlerin çocuk gelişimi alanında uzmanlara erişebilmeleri için de bir fırsat oluyor.

Eğitime devam eden 15 yaşındaki çocukların fen, matematik ve okuma alanlarındaki bilgi ve becerilerini ölçen bir değerlendirme olan Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı'na (PISA) göre, 1-2 yıl arasında okul öncesi eğitim alan çocuklar ile almayanlar arasında anlamlı bir başarı farkı bulunuyor.¹⁹ Liselere Geçiş Sistemi (LGS)²⁰ kapsamında yürütülen merkezi sınavın ve Akademik Başarıların İzlenmesi ve Değerlendirilmesi (ABİDE)²¹ araştırmasının sonuçları üzerinde yapılan analizler akademik başarıyı belirleyen etmenlerin neler olduğunu gösteriyor. Ailelerin olanaklarındaki farklılıkların çocukların eğitim deneyimlerine etkisini en aza indirmek için çocukların gelişimlerini sürdürürken eşit koşullara sahip olabilmeleri gerekir. Ailenin sosyoekonomik durumunun, ebeveynlerin eğitim düzeyinin ve evdeki olanakların başarı üzerinde etkili olduğu görülüyor. AÇEV ve ERG'nin *Türkiye'de Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitime Katılım* raporuna göre ailenin varlık seviyesi, annenin eğitim düzeyi ve istihdam durumu okul öncesi eğitime katılımı etkileyen en önemli değişkenlerdir.²² Okul öncesi eğitimin ücretsiz olmadığı günümüz koşullarında, okul öncesinde öğrenim görmemiş çocukların özellikle yoksul çocuklar olduğu biliniyor.²³ 5 yaş için zorunlu, ücretsiz ve nitelikli okul öncesi eğitim bu bağlamda önemlidir. MEB'in 2020'de 5 yaş için okul öncesi eğitimi zorunlu ve ücretsiz duruma getirme hedefi, çocukların gelişimsel özellikler, akademik başarı, okula adaptasyon vb. açılardan ilkokula eşit koşullarda başlamaları için önemli bir adımdır.

16 AÇEV ve ERG, 2016.

17 Kuru Turaşlı, 2018.

18 Magnuson vd., 2004.

19 ERG, 2015.

20 MEB, 2019b.

21 MEB ÖDSGM, t.y.

22 AÇEV ve ERG, 2017.

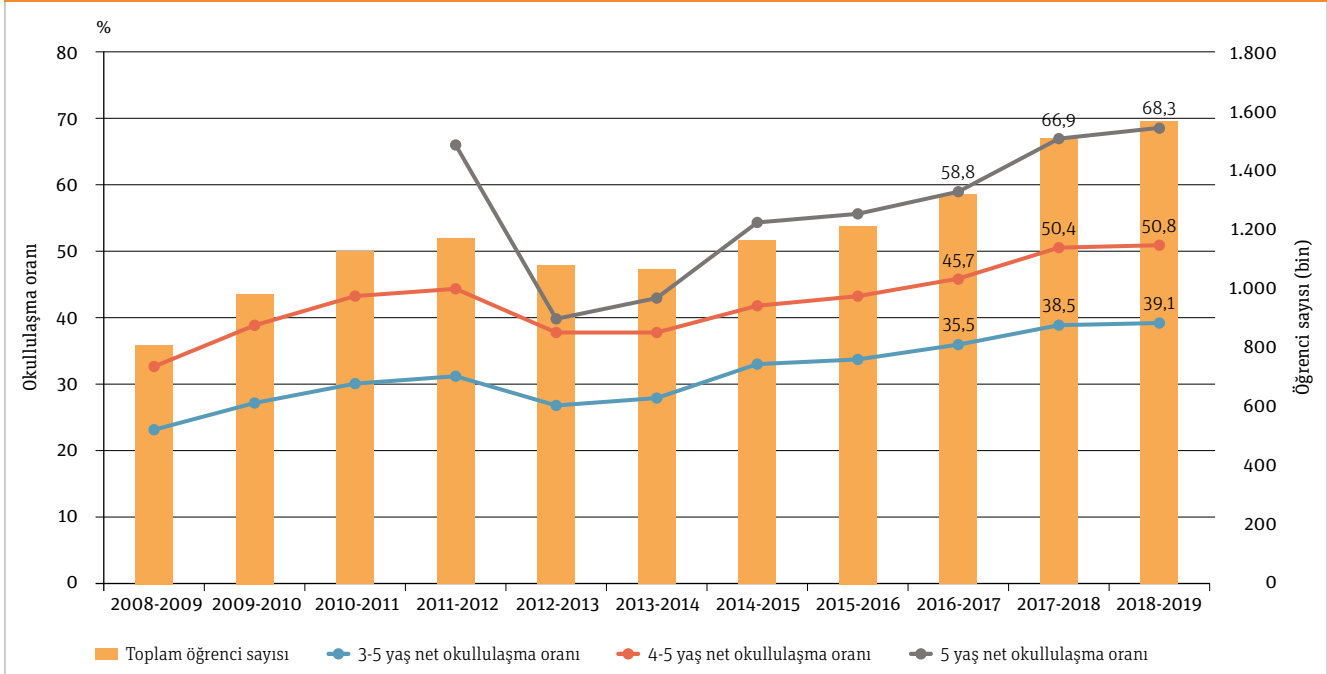
23 Aktaş Salman, 16 Kasım 2017.

Okul öncesi eğitime erişimde cinsiyete göre farklılaşma görülüyor. Ülke genelinde, oğlanların okul öncesinde 5 yaş net okullulaşma oranı kızlardan 2,1 yüzde puan yüksektir. Kızlar ve oğlanlar arasındaki farkın en yüksek olduğu il ise oğlanların okul öncesinde 5 yaş net okullulaşma oranının kızlardan 5,5 yüzde puan yüksek olduğu Tunceli'dir.

Okullulaşma oranları bölgeler ve iller ayrımında incelendiğinde önceki yıllarda olduğu gibi farklılıklar görülüyor. Okul öncesinde 5 yaş net okullulaşma oranının en yüksek olduğu iller Burdur (%93,5) ve Kocaeli (%90,9); en düşük olduğu iller ise Şanlıurfa (%51,3) ve İstanbul'dur (%55,4). 2017-18'de, okul öncesinde 5 yaş net okullulaşma oranının en düşük olduğu il %47,0 ile Gümüşhane'ydi. Gümüşhane'de, okul öncesinde 5 yaş için net okullulaşma oranı 2017-18'e göre 17,6 yüzde puan arttı.

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması'na (İBBS) göre incelendiğinde,²⁴ net okullulaşma oranının en düşük olduğu bölge İstanbul (%55,4), en yüksek olduğu bölge ise Batı Marmara'dır (%78,0). 2018-19'da okul öncesi eğitimdeki öğrenci sayısı 1.564.813'e ulaştı, ancak öğrenci sayısının artış hızında düşüş oldu (Grafik 1). Öğrenci sayısı 2016-17'den 2017-18'e %13,2 oranında artmışken, 2017-18'den 2018-19'a %4,2 oranında arttı.

GRAFİK 1: OKUL ÖNCESİ NET OKULLULAŞMA ORANLARI VE TOPLAM ÖĞRENCİ SAYISI

Kaynak: 2017-18'e kadar olan yıllara ait bilgiler ERG (2018) kaynağından, 2017-18 yılına ait bilgiler MEB (2019c) kaynağından alındı.

24 İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 1. Düzey bölgeleri şunlardır: İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu.

Kurum türüne göre dağılımda, öğrencilerin yarısından fazlası (%52,0) ilköğretim okullarına bağlı resmi anasınıflarında öğrenim görüyor (Grafik 2). Resmi anasınıflarından sonra öğrencilerin en çok öğrenim gördüğü kurumlar ise %24,7 ile resmi anaokullarıdır. Resmi anaokullarını, özel anaokulları (%9,8) ve **toplum temelli kurumlar** (%6,1) izliyor. Toplum temelli kurumların sayısı ve bu kurumlardaki öğrenim gören öğrencilerin oranı artmaya devam ediyor. Toplum temelli kurumların sayısı, resmi istatistiklerde ilk kez gösterildiği 2015-16 eğitim-öğretim yılında 692'ydi ve o yıl bu kurumlarda öğrenim görenlerin oranı %1,7'ydi. Aradan geçen üç yılda toplum temelli kurumların sayısı hızla artarak 2018-19'da 2.560 oldu; 2017-18'e göre %16,4 oranında arttı.

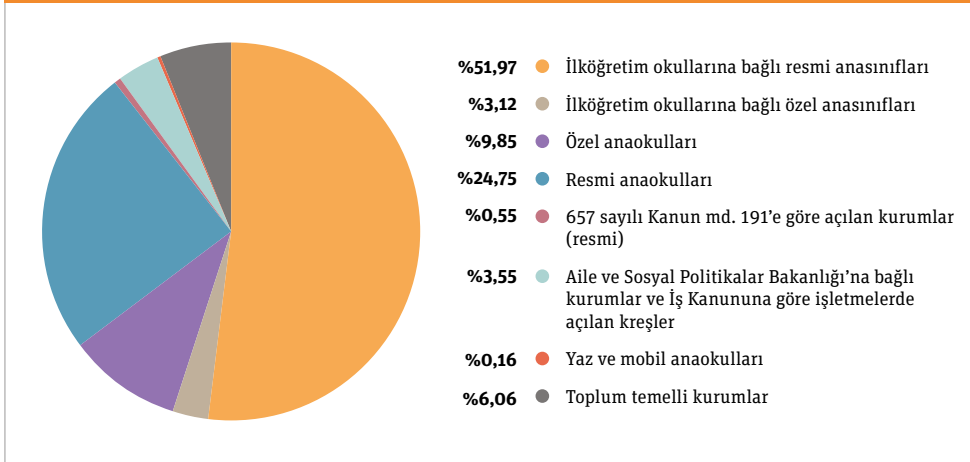

TOPLUM TEMELLİ KURUMLAR

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı 4-6 yaş kurslar ile belediyelerce ve derneklerce açılan kreşlerdir.
<http://bit.ly/34uV8IQ>

Sayısı artış eğilimi gösteren toplum temelli kurumların çocukların gelişimini nasıl ve ne derecede desteklediğinin incelenmesi, uyguladıkları öğretim programlarının ve pedagojinin dikkatle değerlendirilmesi, bu kurumlarda görev yapan kişilerin yetkinliklerinin yeterlik durumlarının kontrol edilmesi oldukça önemlidir.

GRAFİK 2: OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ÖĞRENCİLERİN KURUMLARA GÖRE DAĞILIMI, 2018-19 (%)

Kaynak: MEB (2019c) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASI

Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke genelinde tanımlanan sınıflandırmadır.
<http://bit.ly/2rgbJ4T>

OKUL ÖNCESİ EĞİTİME ERİŞİM ALANINDA YÜRÜTÜLEN PROJELER

ERG, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması sürecinde kurum temelli yaklaşımın alternatif modellerle desteklenmesi gerektiğini savunuyor.²⁵ Bu bağlamda, 2023 Eğitim Vizyonu'nda, "Kırsal ve düşük yoğunluklu yerleşim bölgelerindeki çocuklar için esnek zamanlı ve alternatif erken çocukluk eğitimi modelleri" uygulanacağı, erken çocukluk eğitiminin yaygınlaştırılmasıyla ilgili hedefler arasında yer alması olumludur. Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nde de Temmuz 2019'da yapılan değişiklikle okul öncesi eğitime erişimi olmayan çocuklar için alternatif modellere yer verildi. Bu modellerden bazıları yıllardır uygulanan modellerken, bazıları yeni geliştirilen, pilot uygulamaları yapılmış modellerdir. Yönetmeliğe göre, çağ nüfusunun az olması veya fiziki koşulların elverişsiz olması sebebiyle şube açılmayan yerleşim yerlerinde çocukların okul öncesi eğitime erişimi için yaz okulları, gezici sınıflar, gezici öğretmen sınıfı, taşıma merkezi ana sınıfı modeli ve "benzeri esnek saat ve zamanlı eğitime erişim modelleri" uygulanabilir.²⁶ Gezici sınıf modeli, 2009'dan beri düşük nüfuslu, okul olmayan yerleşkelerdeki çocuklara erişmek için uygulanıyor ve halen 6 otobüs aracılığıyla yürütülüyor. 2018-19'da gezici sınıflarda 253 çocuk öğrenim gördü. 2009'dan bu yana bu uygulamadan 6.916 öğrenci yararlandı.²⁷ Yaz okulları uygulaması, okul öncesi çağındaki çocuk sayısının yüksek olduğu ancak öğretmen sayısının yetersiz olduğu yerleşkelerde, yaz döneminde uygulanıyor. Çocuklar günlük 6 saat, yaz boyunca 200 saat eğitim görüyorlar. Temmuz 2019'da Avrupa Birliği (AB) fonlarıyla desteklenen bu uygulamaya yaklaşık 38.000 çocuk katıldı. Bu çocukların yaklaşık 13.500'ünü, dil gelişimlerinin desteklenmesi amaçlanan "yabancı" çocuklar oluşturdu.²⁸

"Gezici öğretmen sınıfı" ve "taşıma merkezi ana sınıfı" modellerinin pilot uygulamaları yapıldı.²⁹ "Gezici öğretmen sınıfı" uygulamasında öğretmenler sabah bir köyde 3 saat, öğleden sonra başka bir köyde 3 saat olmak üzere iki günde 4 köye ulaşıyor. Öğretmenler çocuklarla, kapalı veya açık köy okulları, muhtarlık binaları ya da evler gibi müsait bulunan alanlarda buluşuyor. Modelin 2017-18 yılında pilot uygulamasının yapılmasının ardından, 2018-19'da 38 öğretmenin yer aldığı uygulamadan 152 köydeki 850 çocuk faydalandı. Pilot uygulama sonucu, gezici öğretmen sınıfından faydalanmış çocukların, hiç okul öncesi eğitim almamış çocuklara göre "tüm gelişim alanlarında" daha yüksek performans gösterdiği görüldü.³⁰ Ancak, bu uygulamaya katılmış çocukların gelişimlerinin tüm yıl okul öncesi eğitime erişmiş öğrencilere kıyasla ne durumda olduğuna ilişkin bilgi paylaşılmadı. "Taşıma merkezi ana sınıfı" uygulamasıyla, az nüfuslu yerleşim yerlerindeki çocuklar bir köye taşınarak eğitim alıyor. Bu yıl modelin pilot uygulaması ile 70 köydeki 200 çocuk 14 merkezi köye taşınarak okul öncesi eğitime erişmeleri sağlandı.

Bu modeller, okul öncesi eğitime erişemeyen çocuklar için önemli kazanımlar barındırıyor. Ancak, çocukların okul öncesi eğitime erişebildikleri süre sınırlıdır. Yönetmelik, bu uygulamaların bir yıl boyunca en az 200 etkinlik saati olması ve bir etkinliğin en az 2 etkinlik saati olmasını şart koşuyor.

25 ERG, 2012.

26 MEB, 2014.

27 MEB 2019c verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

28 MEB, 12 Temmuz 2019.

29 A.g.e.

30 A.g.e.

2023 Eğitim Vizyonu'nda eğitime erişim konusunda en fazla vurgulanan kademe okul öncesi eğitimidir. Belgede şu hedefler yer alıyor:

- “5 yaş erken çocukluk eğitiminde zorunlu olacaktır.”
- “Kırsal ve düşük yoğunluklu yerleşim bölgelerindeki çocuklar için esnek zamanlı ve alternatif erken çocukluk eğitimi modelleri uygulanacaktır.”
- “Yaz dönemlerinde çocuklar ve ailelerin talepleri doğrultusunda, pilot okullardan başlanarak oyun temelli gelişim etkinliklerinin yer aldığı yaz okulu programları” sunulacaktır.
- “Şartları elverişsiz hanelerdeki çocukların erken çocukluk eğitiminde araç-gereç ihtiyaçları karşılanacaktır.”
- “Erken çocukluk eğitiminde, yoksul hane halkına çocuk gelişimini destekleyici temel materyaller sağlanacaktır.”
- “Şartları elverişsiz okullarda erken çocukluk eğitimi alan çocukların beslenme ihtiyacı karşılanacak, ailelere materyal desteği sağlanacaktır.”
- “Toplum temelli erken çocukluk hizmetlerinin yaygınlaştırılması bağlamında merkezler, atölyeler ve gezici otobüs sınıflar devreye sokulacaktır.”³¹

Belgede yer verilen bu hedefler, okul öncesi eğitimi yaygınlaştırmanın yanında, erken çocukluk eğitimine verilen önemin arttığını ve okul öncesi eğitime erişimde dezavantajlı ailelere yönelik politikalar geliştirildiğini gösteriyor.

Okul öncesi eğitimin, çocukların hem akademik hem de sosyal-duygusal yönden gelişiminde büyük rol oynadığı, bu nedenle okul öncesi eğitimin en az bir yıl zorunlu ve ücretsiz olması gerektiği uzun yıllardır savunuluyor.³² 2020 yılına kadar 5 yaş için okul öncesi eğitimi ücretsiz ve zorunlu hale getirmek, bu bağlamdaki en somut hedeftir.

5 yaş için zorunlu eğitim geçmiş yıllarda da denendi. MEB, 2009-10 eğitim-öğretim yılında 32 ilde başlattığı pilot uygulama ile 5 yaş çocuklar için okul öncesi eğitimi zorunlu tuttu.³³

Bu uygulama, seçilen illerin okul öncesinde 5 yaş okullulaşma oranlarının ülke ortalamasının üzerinde olması, pilot olarak düşük nüfuslu ve daha avantajlı konumdaki illerin seçilmesi nedeniyle eleştirildi. Bununla birlikte, proje uygulandığı illerde kısmen başarılı oldu. Okul öncesinde 5 yaş okullulaşma oranı bir yılda %71'den %93'e yükseldi. Projenin uygulanmadığı 49 ilde ise okul öncesinde 5 yaş okullulaşma oranı %48'den %57'ye çıktı.³⁴ 2010-11 eğitim-öğretim yılında pilot uygulama yapılan il sayısı 57'ye, 2011-12'de 71'e çıkarıldı.³⁵ 2012'de ise 4+4+4 sistemine geçişle okula başlama yaşının düşmesi ve okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınmaması nedeniyle proje geçerliliğini yitirdi.³⁶ Pilot uygulama sürecinde ek kapasite yaratmak için kaynak ayrılmamış olması, alternatif modeller geliştirmemesi, okul öncesi eğitimin ücretli

31 MEB, 2018b.

32 ERG, 2018b.

33 MEB OÖEGM, 2009.

34 ERG, 2010.

35 ERG, 2012.

36 ERG, 2014.

olması ve seçilen pilot illerin okul öncesinde okullulaşmanın görece yüksek olduğu iller olması uygulamanın istenen başarıya ulaşılması ve sürekliliği engelledi.³⁷ 5 yaşta okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamında alınması hedefini gerçekleştirme yolunda bu deneyimin dikkate alınması ve 2020 hedefinin gerçekleşmesi için ek kaynak yaratılması önemlidir.

Millî Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı'nda okul öncesinde 4-5 yaş için 2019 yılına kadar %70 net okullulaşmaya ulaşılması hedeflenmişti. Okul öncesinde 4-5 yaş için net okullulaşma oranı 2018-19'da %50,8 olarak gerçekleşti ve hedefin yaklaşık 20 yüzde puan altında kaldı. *Orta Vadeli Program (2017-2019)* okul öncesi eğitimin kademeli olarak zorunlu hale getirilmesini öngörüyordu. Daha sonra *Orta Vadeli Program (2018-2020)* ile bir adım geri gidilerek "okul öncesi eğitim, beş yaş grubu çocuklar başta olmak üzere yaygınlaştırılacaktır" ifadesine yer verildi.³⁸ *Yeni Ekonomi Programı 2020-2022 (Orta Vadeli Program)*'da da okul öncesi eğitim konusunda "5 yaş öncelikli olarak yaygınlaştırılacak ve öğrencinin ilgi, yetenek ve mizaçları doğrultusunda yaşam becerilerini dikkate alan eğitim süreci uygulanacaktır" ifadesine yer verildi.³⁹ *Onbirinci Kalkınma Planı*'nın 548. maddesinde ise "Erken çocukluk eğitiminde 5 yaş zorunlu eğitim kapsamına alınacak, esnek zamanlı ve alternatif erken çocukluk eğitim modelleri oluşturulacak; bu amaçla ihtiyaç duyulan ilave derslikler yapılacaktır" hedefine yer verildi.⁴⁰ Kalkınma planı hedefinin ilave derslik ihtiyacına değinmesi önemlidir. Bununla birlikte dersliklerin fiziksel özelliklerinin, buldukları yerin çocukların yaşına ve gelişim ihtiyaçlarına uygun olması sağlanmalıdır.

MEB'in, okul öncesi eğitimin önemini vurgulaması ve 5 yaş için okul öncesi eğitimi zorunlu ve ücretsiz hale getirme hedefini yinelemesi özellikle dezavantajlı durumda olan çocuklara fırsat eşitliği sağlanması açısından önemlidir. 2020 yılında 5 yaşta okul öncesi eğitimin ücretsiz ve zorunlu olmasının sağlanması ve bu sağlanırken nitelikten ödün verilmemesi için gerekli altyapı hazırlıklarının önceliklendirilmesi gerekir.

Altyapı ihtiyacının karşılanması, 5 yaşta okullulaşma artarken 3 ve 4 yaş grubunun eğitime erişiminin bundan olumsuz etkilenmemesi için de önemlidir. Bununla birlikte gerekli altyapının sağlanması için yeterli yatırım bütçesi ayrılmasına duyulan gereksinim sürüyor.⁴¹ Mevcut durumda 2018-19 eğitim-öğretim yılına ilişkin verilere göre okul öncesinde 1.564.813 öğrenci öğrenim görüyor. Okul öncesi kurumlardaki öğretmen sayısı ise 93.302'dir.⁴² Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2018 verilerine göre, 2020'de 5 yaşında olacak çocuk sayısı 1.331.209'dur. 2018-19 verilerine göre okul öncesi eğitimde 3 yaşında 142.018, 4 yaşında 530.528, 5 yaş ve üzeri olan ise 892.297 öğrenci vardır. Okul

37 ERG, 2012.

38 BÜMKO, 2017.
Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO) 2019'da yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü olarak dönüştürüldü.

39 Cumhurbaşkanlığı, 2019.

40 Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019.

41 ERG, 2019.

42 MEB, 2019c.

öncesi eğitimde okul ve dersliklerin doluluk oranları bilinmemekle birlikte, 2020-21'de 5 yaşındaki yaklaşık 1.331.000 çocuğun okul öncesi eğitime başlaması hedefleniyor. Bu durum, okul öncesi eğitimde niteliğe ilişkin ihtiyaçlara dikkat çekiyor.

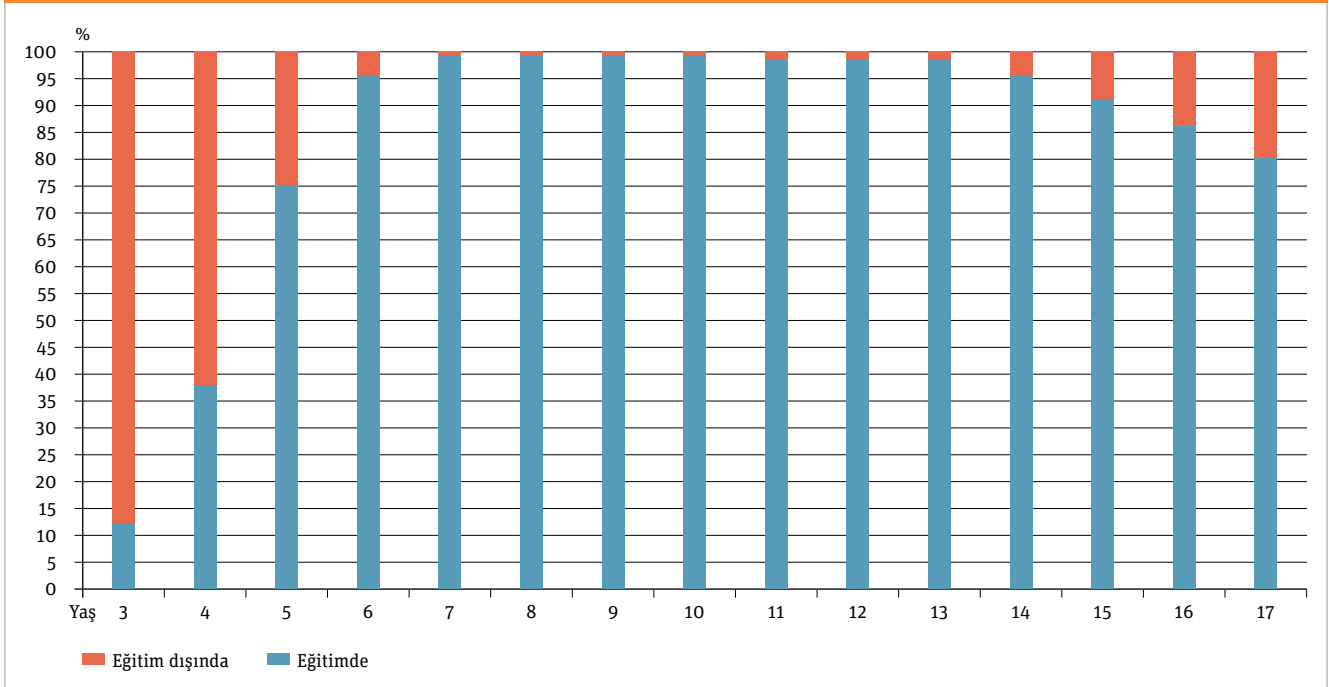
Türkiye'de okul öncesi eğitimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısının OECD ortalamasına gelmesi için var olan durumda 18.868 öğretmene ihtiyaç duyuluyor ve 2020 yılında 5 yaş için okul öncesinde %100 net okullulaşma sağlanması için bu sayıya ek olarak 14.175 öğretmene daha ihtiyaç duyulacağı tahmin ediliyor.⁴³

İLKÖĞRETİME ERİŞİM

2018-19 eğitim-öğretim yılı itibarıyla Türkiye’de zorunlu eğitim kademelerinde %100 okullulaşma sağlanabilmiş değildir. İlkokul ve ortaokul kademelerine birlikte bakıldığında, önceki yıl %96,12 olan ilköğretimde net okullulaşma oranı, bu yıl %96,05 oldu.

Eğitime erişim, eğitim hakkının gerçekleşmesi için en temel adımdır; dolayısıyla eğitime erişemeyen çocukların okullulaşmasının sağlanması temel önceliklerden olmalıdır. Ancak okullulaşma eğitime erişimin sağlanması için yeterli değildir; devamsızlık ve okul terkini önlenmesi de öncelikli hedef olmalıdır.

GRAFİK 3: YAŞA GÖRE EĞİTİMDE VE EĞİTİM DIŞINDA OLAN ÖĞRENCİLERİN ORANI, 2018-19 (%)

Kaynak: MEB 2019c yaşa göre okullulaşma verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

“Eğitimdeki öğrenci” oranı yaşa göre net okullulaşma oranıdır. Eğitim dışındaki öğrenci oranı ise yaşa göre net okullulaşma oranınının 100’den çıkarılmasıyla hesaplandı.

İLKOKUL

İlkokul kademesinde net okullulaşma oranı önceki eğitim-öğretim yılında %91,5 iken 2018-19'da %91,9'a yükseldi. Bu oran kızlar için %92,1, oğlanlar içinse %91,8'dir. İlkokul düzeyinde net okullulaşmanın en yüksek olduğu iller Şanlıurfa (%94,3), Diyarbakır (%94,2) ve Ağrı (%94,1), en düşük olduğu illerse 2017-18'de olduğu gibi yine Gümüşhane (%67,8), Çankırı (%76,3) ve Tokat (%85,4) oldu. İlkokul kademesinde net okullulaşma oranının önceki yıla göre değişimlerine il bazında bakıldığında, diğer illere kıyasla büyük değişiklik olan iller Çankırı ve Gümüşhane oldu. Çankırı'da ilkokul kademesinde net okullulaşma oranı 9,7 yüzde puan azalırken, Gümüşhane'de 7,1 yüzde puan arttı. Öğrenim görülen kademedен bağımsız olarak değerlendirildiğinde ise, 6-9 yaşta net okullulaşma %98,28'dir. Bu, 6-9 yaş aralığındaki çocukların %1,72'sinin eğitimin dışında olduğunu gösteriyor.

ORTAOKUL

Ortaokulda net okullulaşma oranı 2017-18'de %94,5 iken, 2018-19'da 1 yüzde puan gerileyerek %93,3'e düştü ve 2016-17'den bu yana 2,4 yüzde puan gerilemiş oldu. Cinsiyet ayrımında bakıldığında, kızların net okullulaşma oranı %93,6, oğlanların ise %92,9'dur. Ortaokulda 2015'ten bu yana olduğu gibi yine kızların okullulaşma oranı oğlanlardan az bir farkla da olsa yüksek, ancak bu yıl fark biraz daha artarak 0,7 yüzde puan oldu. Ortaokulda net okullulaşma oranının en yüksek olduğu il Ardahan'dır (%96,9). Ancak en yüksek okullulaşma oranı olan il olmasına karşın, Ardahan'da bu oran önceki yıla göre 1,3 yüzde puan azaldı. Ardahan'ı takip eden iller ise Iğdır (%94,9) ve Kastamonu (%94,9) oldu. Bu yıl net okullulaşmanın en yüksek olduğu illere bakıldığında Türkiye geneline paralel bir eğilim il düzeyinde de gözlemleniyor. Ortaokulda net okullulaşma oranları 2017-18'de dört ilde %90'ın altındayken, 2018-19'da bu durum altı il için geçerlidir. 2018-19'da bu iller Gümüşhane (%70,4), Çankırı (%77,1), Hakkari (%88,5), Tokat (%88,6), Yozgat (%88,6) ve Burdur (%89,3) oldu.

Oranın en düşük olduğu illerse Gümüşhane (%70,4) ve Çankırı'dır (%77,1). Gümüşhane önceki yıl %62,3, Çankırı ise %89,5 ile ortaokul kademesinde oranının en düşük olduğu iller arasındaydı. Gümüşhane'deki artışa karşın Çankırı'daki azalma dikkat çekicidir. Gümüşhane'de, önceki yıl olduğu gibi ilkokul ve ortaokul kademelerinde okullulaşma oranlarının düşüklüğü dikkat çekiyor.

Öğrenim görülen kademedен bağımsız yaşa göre değerlendirilme yapıldığında, 10-13 yaşta net okullulaşma oranı %98,64'tür.

Bu, 10-13 yaş aralığındaki çocukların ise %1,36'sının eğitimin dışında olduğunu gösteriyor.

ORTAÖĞRETİME ERİŞİM

2018-19 eğitim-öğretim yılında ortaöğretimde net okullulaşma oranı ise önceki yıl %83,58 iken 2018-19 eğitim-öğretim yılında %84,20 oldu. Oran kızlar için %83,9, oğlanlar için %84,5'tir. 2017-18'de ülke genelinde oğlanların net okullulaşma oranı kızlardan 0,38 yüzde puan yüksektir. Bu fark 2018-19'da 0,63 yüzde puana çıktı. Ortaöğretimde de diğer kademelerde olduğu gibi iller arası büyük farklar görülüyor; bu fark Bolu ve Muş arasında 46,49 yüzde puana varıyor. Oranın en yüksek olduğu iller Bolu (%100,0), Rize (%98,6) ve Isparta (%96,8), en düşük olduğu iller ise Muş (%53,5), Ağrı (%56,4) ve Şanlıurfa'dır (%61,7). Ağrı'nın, ilkokul ve ortaokul düzeylerinde okullulaşma oranlarının en yüksek olduğu, ortaöğretimde en düşük olduğu iller arasında bulunması dikkat çekiyor. Bu durum, il ve kademe bazlı politikaların gerekliliğine işaret ediyor.

Türkiye genelinde %84,2 olan ortaöğretimde net okullulaşma oranı, bölgeler ayrımında bakıldığında, Güneydoğu Anadolu'da %70,3, Kuzeydoğu Anadolu'da %70,6 ve Ortadoğu Anadolu'da %71,8'e düşüyor. Ortaöğretimde en yüksek net okullulaşma oranı ise Batı Anadolu'dadır (%91,3). Ortaöğretimdeki net okullulaşma oranının %90 ve üzerinde olduğu bölgelerin sayısı 2017-18'de dörtken, bu yıl üçe düştü. Net okullulaşmanın %90 ve üzerinde olduğu bölgeler; Doğu Marmara, Doğu Karadeniz, Batı Anadolu'dur. Bu bölgelerde okullulaşma oranları 2017-18'de de %90'ın üzerindedi. Önceki yıl %91,5 olan Batı Karadeniz bu yıl net okullulaşma oranının %89,3'e düşmesiyle bu bölgeler arasında yer almadı. Ortaöğretimde net okullulaşma oranlarının en düşük olduğu bölgelerse önceki yıllarda olduğu gibi yine Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'dur.

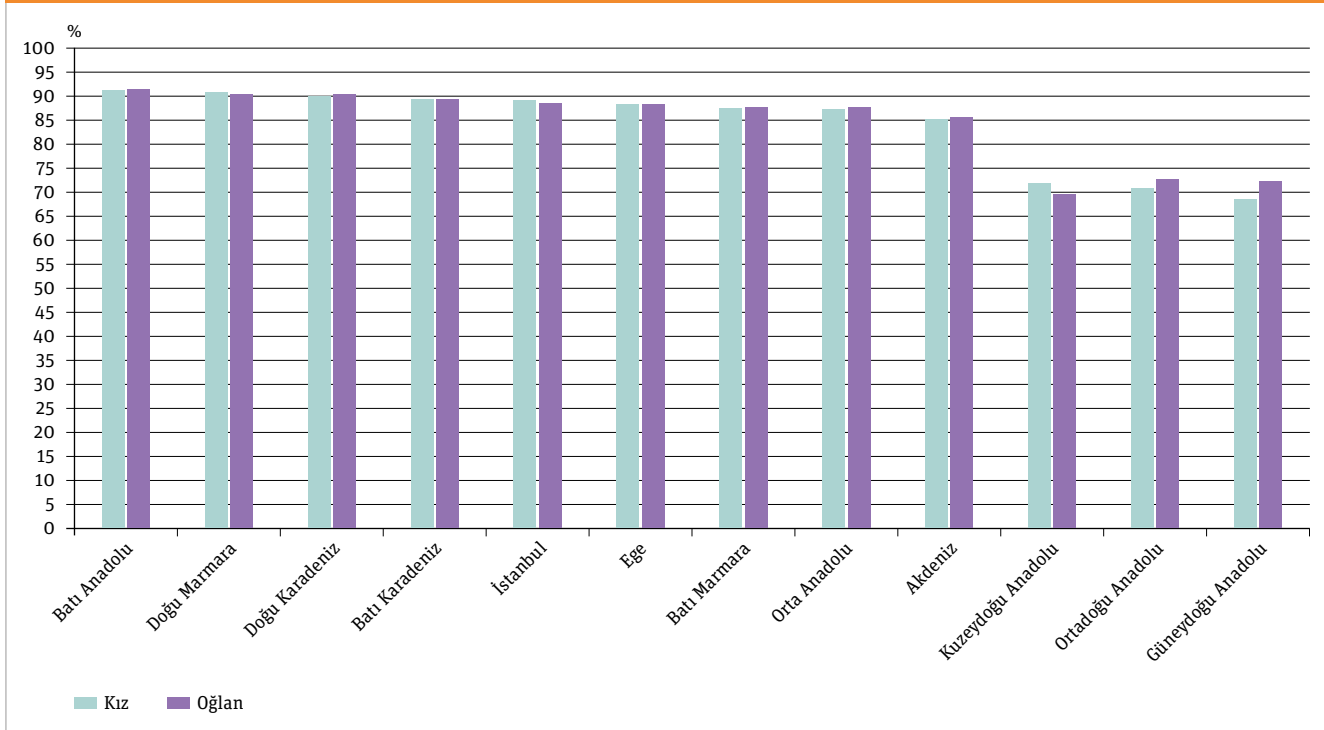
2018-19'da ülke genelinde kızların ortaöğretimde net okullulaşma oranı %83,9, oğlanların ise %84,5'tir. Ortaöğretimde net okullulaşma oranlarındaki cinsiyet farkı bölgeler ayrımında incelendiğinde, Türkiye genelinde 0,6 yüzde puan olan fark, Güneydoğu Anadolu bölgesinde 3,7 yüzde puan kadar açılıyor.

Kızların ortaöğretimde okullulaşma oranlarının en düşük olduğu bölgeler olan Güneydoğu Anadolu (%68,4) ve Ortadoğu Anadolu (%70,8), aynı zamanda oğlanların okullulaşma oranlarıyla kızların okullulaşma oranları arasındaki farkın en yüksek olduğu bölgelerdir (Grafik 4). Güneydoğu Anadolu'da önceki yıllardaki duruma bakıldığında farkta azalma görülüyor. Kızların ortaöğretimde okullulaşma oranı 2015-16'da %64,2 iken 2018-19'da %68,4 oldu ve 2017-18'de 4,6 olan fark, bu yıl 3,7 yüzde puana geriledi. Eğitime erişimde cinsiyete dayalı farklılık olan tüm bölgelerde bu farklılığın tamamen ortadan kaldırılması ve özellikle ülke ortalamasının oldukça altında kalan bölgelerde okullulaşmanın artması için gayretlerin artırılarak devam etmesi ve

yeni çözümler üzerine çalışılması gerekiyor. İBBS çerçevesinde,⁴⁴ kızların okullulaşma oranının oğlanlardan daha yüksek olduğu iki bölge ise 0,6 yüzde puan farkla İstanbul (%89,1) ve 2,3 yüzde puan farkla Kuzeydoğu Anadolu'dur (%71,8).

Yaşa göre net okullulaşmaya bakıldığında ise 14-17 yaş grubundaki çocukların okullulaşma oranının %88,22 olduğu, %11,78'inin eğitimin dışında olduğu görülüyor. Ortaöğretim çağında doğum yıllarına göre net okullulaşma oranlarına bakıldığında 13 yaşta %98,42 olan net okullulaşma oranının, 14 yaşta %95,44'e, 15 yaşta %91,42'ye 16 yaşta %86,32'ye, 17 yaşta %80,33'e düştüğü görülüyor. Bu düşüş, okul terkini önlemeye yönelik önlemlere ağırlık verilmesi gerektiğine işaret ediyor. Önemli bir uygulama olan Ortaöğretime Uyum Programının uygulanma süresinin 2018-19 eğitim-öğretim yılı itibarıyla beş günden iki güne düşmesi de dikkat çekilmesi gereken önemli bir değişiktir. Uyum programlarının yalnızca beş günle sınırlı kalmaması gerekirken azaltılması kararının sınıf tekrarı ve okul terkine etkisinin araştırılması yararlı olacaktır. Bu kararın hangi gerekçeyle alındığının ve karar öncesi uygulamanın etki analizinin de paylaşılması etkili ve ihtiyaca dönük eğitim politikası seçeneklerinin belirlenmesi açısından gereklidir.

GRAFİK 4: ORTAÖĞRETİMDE CİNSİYET VE BÖLGELER AYRIMINDA NET OKULLULAŞMA ORANLARI, 2018-19 (%)

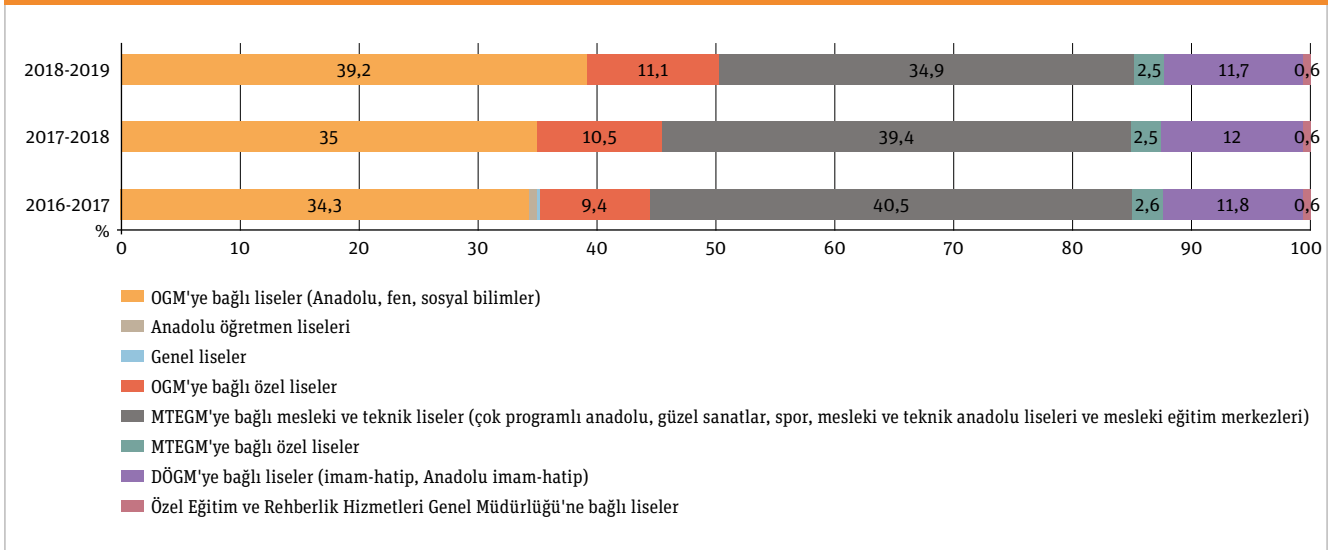
Kaynak: MEB (2019c) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

44 İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması 1. Düzey bölgeleri şunlardır: İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu.

Örgün ortaöğretim öğrencilerinin program türlerine göre dağılımlarına bakıldığında, önceki iki yılın aksine, öğrenci sayısının en yüksek olduğu program türü Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'ne (OGM) bağlı liselerdir (%39,2) (Grafik 5). OGM'ye bağlı liseleri, Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü'ne (MTEGM) bağlı mesleki ve teknik liseler (%34,9) ve Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'ne (DÖGM) bağlı liseler (%11,7) takip ediyor. Önceki yıla göre, MTEGM'ye bağlı mesleki ve teknik liselerde öğrenim gören öğrencilerin payı 4,5 yüzde puan, DÖGM'ye bağlı liselerde öğrenim gören öğrencilerin payı ise 0,3 yüzde puan azaldı. Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı lise türleri Anadolu, fen ve sosyal bilimler liseleridir. Bu liselerde öğrenim gören öğrencilerin payı toplamda 2017-18'den bu yana 4,1 yüzde puan arttı. Bu artışa Anadolu liselerinin ve bu okulları tercih eden öğrencilerin sayısının artması etken oldu. 2018-19'da, resmi Anadolu lisesi sayısı önceki yıla göre 2.552'den 2.664'e, özel Anadolu lisesinin sayısı ise 1.043'ten 1.494'e çıktı. Ortaöğretimde kurum sayısı toplamda 723 arttı. Bu kurumların %77,9'unu resmi ve özel Anadolu liseleri oluşturuyor. Okul sayısının her program türünde artmasına karşın mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının payı 0,8 yüzde puan, din öğretiminin ise 0,6 yüzde puan azaldı.

Kız öğrenciler çoğunlukla OGM'ye bağlı liselerde, oğlan öğrenciler çoğunlukla MTEGM'ye bağlı liselerde öğrenim görüyor. Örgün ortaöğretimdeki kız öğrencilerin %43,1'i, oğlan öğrencilerin %33,6'sı OGM'ye bağlı liselerde öğrenim görüyor. Örgün ortaöğretimdeki kız öğrencilerin %28,6'sı MTEGM'ye bağlı liselerde öğrenim görürken, bu oran oğlanlar için %39,1'dir.

GRAFİK 5: ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN PROGRAM TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI (%)

Kaynak: MEB (2019c) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

*Açıköğretim liseleri hesaplama dahil edilmedi.

*2016-17 ve 2017-18 için, 2018-19 MEB istatistiklerinde yer verilen dağılım esas alınarak, hesaplamalarda spor ve sanat liseleri MTEGM'ye bağlı liseler altında sayıldı. 2017-18 eğitim-öğretim yılında OGM'ye bağlı liseler arasında yer alan güzel sanatlar liseleri ile spor liseleri, 2018-19'da mesleki ve teknik ortaöğretim kapsamına alındı. Güzel sanatlar ve spor liselerinde 2016-17'de 26.228 öğrenci (tüm ortaöğretim öğrencilerinin %0,6'sı), 2017-18'de ise 29.471 (tüm ortaöğretim öğrencilerinin %0,7'si), öğrenci kayıtlıdır.

AÇIKÖĞRETİM

Ortaöğretimdeki öğrencilerin %24,6'sı açıköğretim lisesinde öğrenim görüyor. 2018-19'da **açıköğretim lisesi**nde öğrenim gören toplam öğrenci sayısı 2017-18'e göre %0,4 oranında azalarak 1.389.937 oldu. Bu öğrencilerin arasında örgün eğitim çağında olan öğrencilerin yanı sıra yetişkinler de yer alıyor. Açıköğretim lisesi, eğitimine devam etmek isteyen yetişkinler için önemli bir fırsattır. Ancak, ortaöğretim çağında olan tüm çocukların okullarda akranlarıyla birlikte öğrenim görmesi onların bütüncül gelişimi için son derece önemlidir.⁴⁵ Bu nedenle, açıköğretimdeki öğrenci sayısını değerlendirirken, bu öğrencilerin ne kadarının örgün eğitim çağında olduğuna bakılması gerekir.

AÇIKÖĞRETİM OKULLARI

Uzaktan eğitim teknolojilerini uygulayarak ortaokul, lise, imam hatip lisesi, meslek lisesi ile kurs ve sertifika program eğitimlerini veren okullardır.
<http://bit.ly/32hzwhH>

Mayıs 2019 tarihli verilere göre,⁴⁶ açıköğretim lisesine devam eden 14-17 yaş aralığındaki öğrenci sayısı 2017-18 eğitim-öğretim yılına göre %23,6 azalarak 254.476 oldu. Bu öğrenciler, açıköğretim liselerindeki öğrencilerin %23'ünü oluşturuyor. Bu oran 2017-18'de %23,9, 2016-17'de %29,5'ti. Açıköğretim lisesinde öğrenim gören 14-17 yaş öğrencilerin tüm ortaöğretim öğrencilerine oranı da giderek azalıyor.

Bu oran, 2018-19'da %4,5'tir.⁴⁷ 2023 Eğitim Vizyonu'nda ortaöğretim için ifade edilen hedeflerden biri de örgün eğitim çağında olup açıköğretim lisesinde öğrenim gören öğrenci sayısını azaltmak için önlemler alınmasıdır. Açıköğretimdeki 14-17 yaş öğrenci sayısında azalmasına karşın, bu azalmanın 2023 Eğitim Vizyonu'ndaki hedef doğrultusunda yapılan çalışmalarla ilişkisi kamuoyuyla paylaşılmadı. Bu azalmanın nedenin anlaşılması için konu hakkında veri paylaşılması önemli olacaktır.

Türkiye'de örgün eğitim çağındaki 14-17 yaş çocukların %4,9'u açıköğretim liselerinde öğrencidir.⁴⁸ Bu oran, 2017-18'e göre 1,4 yüzde puan azaldı.

Cinsiyet ayrımında incelendiğinde, ortaöğretim çağındaki kızların %4,3'ünün, oğlanların %5,5'inin açıköğretimde olduğu görülüyor. 14-17 yaş aralığında olup açıköğretim lisesinde öğrenim gören öğrencilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında öğrencilerin %58,1'inin oğlan olduğu görülüyor. Hem bu yaş grubundaki oğlanlar arasında açıköğretim lisesinin daha yaygın olması hem de örgün eğitim çağında olup açıköğretime devam eden öğrenciler arasında oğlanların çoğunlukta olması, bu yaş grubunda bir işte çalışma oranının oğlanlarda daha yüksek olmasıyla açıklanabilir.

45 ERG, 2018a.

46 MEB tarafından ERG ile paylaşılan veriye göre, Mayıs 2019'da açıköğretimdeki toplam öğrenci sayısı 1.106.521, 14-17 yaş açıköğretim liselerindeki öğrenci sayısı ise 254.476'dır. Milli Eğitim İstatistikleri 2018-19, ERG ile bu verinin paylaşılmasından sonra, Eylül 2019'da yayımlandı ve burada açıköğretim liselerindeki toplam öğrenci sayısının 1.389.937 olduğu ifade edildi. Mayıs-Eylül arasında toplam öğrenci sayısı artmış olduğu gibi açıköğretim liselerindeki 14-17 yaş öğrencilerin sayısında da değişim olmuş olabilir. Fakat, bu öğrencilere ilişkin güncel veri henüz paylaşılmadı. Bu yüzden, açıköğretim liselerindeki 14-17 yaş öğrencilerin oranı hesaplamasında Mayıs 2019 verileri kullanıldı.

47 Bu oran, Mayıs 2019'da ERG ile paylaşılan açıköğretimdeki 14-17 yaş öğrenci sayısı ve Eylül 2019'da yayımlanan toplam ortaöğretim öğrenci sayısı kullanılarak hesaplandı.

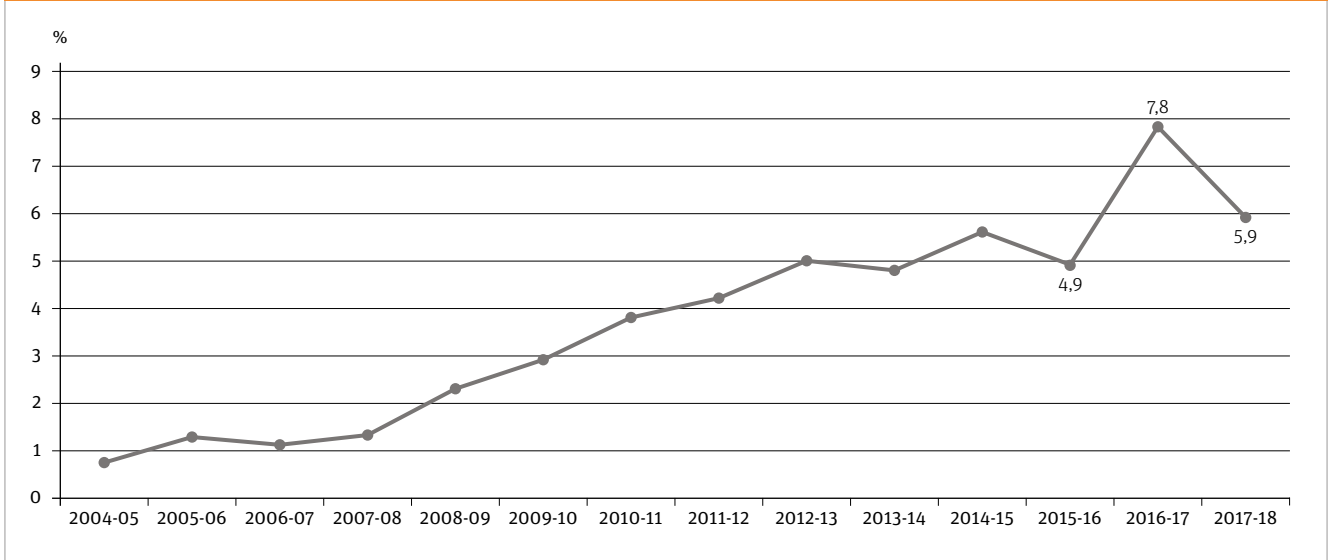
48 Bkz. dipnot 46.

49 TÜİK, t.y.a.

2018 verilerine göre 15-17 yaş çocuk istihdam oranı %18,2'dir. Bu yaş grubunda istihdam oranına cinsiyete göre bakıldığında önemli bir fark olduğu görülüyor. 15-17 yaş kız çocuklarda istihdam oranı %10,2 iken, oğlan çocuklarda %25,7'dir.⁴⁹

Açıköğretim kurumlarına kayıtlı 14-17 yaş öğrencilerin, tüm ortaöğretim öğrencilerine oranına bölgeler dağılımında bakıldığında, en yüksek oranın %5,4 ile Batı Anadolu'da olduğu görülüyor. Batı Anadolu'da bu oran oğlan çocuklar için %6,0, kız çocuklar için ise %4,9'dur. Bu bölgeyi, Güneydoğu Anadolu (toplam %5,2, oğlanlar %5,9, kızlar %4,3) ve Akdeniz (toplam %4,8, oğlanlar %5,1, kızlar %4,3) izliyor. Bu orana iller bazında bakıldığında Konya'daki ortaöğretim öğrencilerinin %9,2'sinin 14-17 yaşında ve açıköğretim kurumlarına kayıtlı olduğu görülüyor. Konya'nın ardından bu oranın en yüksek olduğu iller %8,5 ile Siirt ve %8,4 ile Bitlis'tir. İller temelindeki orana cinsiyete göre bakıldığında, sıralamanın değiştiği görülüyor: Açıköğretim kurumlarına kayıtlı olan 14-17 yaş oğlan çocukların ortaöğretimdeki oğlan öğrencilere oranı %10,3 ile en fazla Siirt'teyken, bu oran kız çocuklar için en fazla %9,0 ile Bitlis'tedir. Ortaöğretimde net okullulaşmanın en düşük olduğu Muş'ta ise ortaöğretimdeki öğrencilerin %4,8'i açıköğretim kurumlarına kayıtlı 14-17 yaş çocuklardır. Muş'ta açıköğretim kurumlarına kayıtlı 14-17 yaş oğlan çocukların ortaöğretimdeki tüm oğlan öğrencilerine oranı %4,1'ken, kız çocuklar için bu oran %5,7'dir.

GRAFİK 6: AÇIKÖĞRETİM LİSELERİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN (14-17 YAŞ) TÜM ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNE ORANI (%)

Kaynak: 2004-2012 yıllarına ait oranlar TÜİK tarafından yayımlanan Hanehalkı İşgücü Anketi verilerinden yararlanılarak hesaplandı. 2013-2018 yıllarına ait oranlar, MEB tarafından ERG ile paylaşılan veriler kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

2012 yılından bu yana eğitimin zorunlu olduğu 12 yılın son 4 yılında öğrenciler yaygın eğitime devam etme seçeneğine sahiplerdir. Ortaöğretimde örgün eğitim dışına çıkan öğrenci oranı 2017’de %5,6’yken,⁵⁰ 2018’de 0,8 yüzde puan azalarak %4,8 oldu.⁵¹ *Millî Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı*’nın hazırlandığı 2014’te %6,2 olan oranın 2019’da %5 olması hedeflenmişti. 2018’de bu hedefe ulaşılmış oldu. Açıköğretim lisesi seçeneği olmasına karşın, ortaöğretimde net okullulaşma oranı hala %100’den oldukça uzaktır. Öğrencilerin örgün eğitimde kalmalarını sağlamanın yanında, örgün eğitim dışına çıkan öğrencilerin açıköğretime devamını kolaylaştıran ve izleyen mekanizmalar geliştirilmesi de oldukça önemlidir. Ortaöğretim çağındaki çocukların açıköğretim lisesini tercih etme nedenlerinin yanı sıra açıköğretimde olmayan çocukların eğitimin dışına çıkma/itilme nedenleri de incelenmelidir. Örneğin, açıköğretim lisesine kayıt olmanın 2019 yılı itibarıyla ilk kayıta 40 TL, kayıt yenilemede 35 TL ücreti olmasının maddi yükü, her ne kadar açıköğretim çocuk için en uygun öğretim biçimi değilse de, açıköğretimde öğrenim görmeye bile engel olabilir.⁵²

2023 Eğitim Vizyonu’nda ortaöğretimde erişimle ilgili “okullar arasındaki farkın azaltılması için tüm okullarda, okul türü ayırt edilmeksizin, erişimi artırıcı ve kaliteyi sürekli iyileştirici adımlar atılacaktır” ifadesi yer alıyor. Belgede, okullar arası başarı farkının giderilmesi için okul gelişim planları aracılığıyla her okulun izlenmesi ve ihtiyacı olan okullardaki öğrencilerin akademik ve sosyal gelişimleri için destek programları uygulanması öngörülüyor. Bu doğrultuda yürütülecek çalışmaların ortaöğretimde eğitim dışında kalmanın çeşitli nedenlerine odaklanması önemlidir. Örgün eğitimin dışına çıkan çocuklar arasında çalışmak zorunda olan, okula devamına çeşitli nedenlerle izin verilmeyen, evlilik nedeniyle ilişkisi kesilen,⁵³ okulda çeşitli sorunlar yaşayan,⁵⁴ eğitim ortamında kabul görmeyerek eğitim sistemi dışına itilen, iki kez sınıf tekrarı sebebiyle açıköğretime geçmek zorunda kalan⁵⁵ ya da engelli olduğu ve uygun bir okula erişemediği için zorunlu olarak açıköğretime yönlendirilen çocuklar yer alıyor. Açıköğretimde öğrenim görme nedenlerinin ayrıntılı biçimde araştırılması, risk etmenlerinin saptanması ve önlenmesi yönünde çalışmalar yapılması gereklidir. Bu alanda yapılan araştırmalarda “meslek sahibi olma, kolay olduğunu düşünme, kendini geliştirme ve gerçekleştirme, hem çalışıp hem okuyabilme, eğitimi tamamlama, kendine daha fazla zaman ayırabilme, evliyken okuyabilme” gibi nedenler saptanmıştır.⁵⁶ Araştırmaların desteklenmesi, daha kapsamlı ve yaygın hale getirilmesi, veriye dayalı politika geliştirilebilmesi için değerlidir.

Açıköğretimin, eğitimini tamamlayamamış 18 yaş ve üstü bireyler için bir fırsat olmasının yanında, açıköğretim lisesi öğrencilerinin yaklaşık çeyreğini oluşturan 14-17 yaş öğrencilerin durumuna dikkat edilmesi ve bu sayının azalması yönünde çabaların sürmesi önemlidir.

50 MEB, 2018a.

51 MEB, 2019a.

52 HBÖGM Açık Öğretim Lisesi Müdürlüğü, t.y.

53 MEB, 2013.

54 Aktaş Salman, 26 Mart 2018.

55 MEB, 2016.

56 Sözer, 2017, s. 493.

DEVAMSIZLIK, SINIF TEKRARI VE EĞİTİMDEN ERKEN AYRILMA

EĞİTİM VE ÖĞRETİMDEN ERKEN AYRILMA

Avrupa Topluluğu İstatistik Ofisinin (Eurostat) yayınladığı ve hane halkı araştırmasına göre 18-24 yaş aralığındaki kişilerden en fazla ortaokul mezunu olan ve daha üstü bir eğitim kademesinde kayıtlı olmayanların ilgili çağ nüfusuna oranı olarak ifade edilen göstergedir. <http://bit.ly/36Cs9og>

Ortaöğretim, zorunlu eğitim kapsamında okullulaşmanın en düşük olduğu kademe olduğu gibi, aynı zamanda devamsızlık, sınıf tekrarı ve **eğitimden erken ayrılma** risklerinin en yüksek olduğu kademedir. Güncel veriler, devamsızlık ve sınıf tekrarı oranlarında artış olduğunu gösteriyor. Zorunlu eğitimi tamamlamadan eğitimden ayrılmış olan 18-24 yaşındaki bireylerin oranı ise düşüyor.

DEVAMSIZLIK

Devamsızlık, özellikle ortaöğretim kademesinde önemli bir sorun olmayı sürdürüyor. Millî Eğitim Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu'nda, 2018 yılı için belirlenen ilgili hedeflere ulaşamadığı görülüyor. Bir önceki yıl ile kıyaslandığında 2018 yılında 20 gün ve üzeri devamsızlık yapan öğrenci oranı mesleki ve teknik ortaöğretimde %39,8'den %44,0'a, Anadolu imam hatip liselerinde %32,2'den %36,0'a çıktı.⁵⁷

İlkokul düzeyinde bu oran 2018'de %5,7, ortaokul düzeyinde ise %10,0'dır; 2017 yılına göre değişim çok büyük değildir (Tablo 1). *Millî Eğitim Bakanlığı 2018 Yılı Performans Programı'nda*, 2018'de devamsızlık oranlarının belirli kademelerde sabit tutulması belirli kademelerde ise 1 yüzde puan düşürülmesi hedeflendi. Ancak, 20 gün ve üzeri devamsızlık yapan öğrenci oranı, hedefin, mesleki ve teknik eğitimde 5,0 yüzde puan, Anadolu imam hatip liselerinde 4,9, ilkokulda 0,7 yüzde puan üzerinde kaldı. Hedefe ulaşmada başarılı olunan tek kademe olan ortaokulda oran hedefin 0,6 altındadır.

Millî Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı'na göre 2019 için hedef ortaöğretim ve ortaokul kademesinde 20 gün ve üzeri devamsız öğrenci oranınının %20 olmasıydı. Ortaokul düzeyinde bu hedefe ulaşıldı; ortaöğretim genelinde devamsızlık oranına ise *MEB 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu'nda* yer verilmedi. *MEB 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu'na* göre ise imam hatip ortaokulları dışında tüm kademelerde hedefe en az %80

oranında ulaşılması sebebiyle gerçekleşme durumu “başarılı” olarak nitelendirildi. Hedefe %64 oranında ulaşılan imam hatip ortaokullarında ise gerçekleşme durumu “makul” olarak belirtildi. MEB Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği’nin 18. maddesi, çocukların devamsızlıklarını işleme görevini okul öncesi kurumlarında öğretmen, ilkokullarda sınıf öğretmeni, ortaokullarda okul yönetimine, takip görevini ise yöneticilere verir. 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu madde 52 gereğince ilköğretim kurumlarına kayıtlı olan ilköğretim çağındaki çocukların okula devamını sağlamakla yükümlü kişiler “öğrencilerin velileri ile okul yönetimleri, il/ilçe millî eğitim müdürlükleri, maarif müfettişleri, muhtarlar ve mülki amirler”dir.⁵⁸ Madde 53’e göre ise “Okula devam etmeyen öğrencilerin devamsızlık nedenleri okul idarelerince ve ilköğretim müfettişlerince araştırılarak devama engel olan maddi ve manevi nedenlerin giderilmesine çalışılır.”⁵⁹ 2018 yılına ilişkin devamsızlık oranlarının yüksek oluşu, bu konuda sorumluluk sahibi olan tüm kişilerin ve kurumların daha güçlü bir biçimde çaba göstermesi gerektiğine işaret ediyor.

TABLO 1: 20 GÜN VE ÜZERİ DEVAMSIZ ÖĞRENCİ ORANI (%)

	2016	2017	2018
İlkokul	5,0	6,2	5,7
Ortaokul (temel eğitim)	10,9	10,6	10,0
İmam-hatip ortaokulu	7,1	5,8	8,9
Genel ortaöğretim*	28,7	30,0	-
Mesleki ve teknik ortaöğretim	42,9	39,8	44,0
Anadolu imam-hatip lisesi	35,9	32,2	36,0

Kaynak: 2017 yılı genel ortaöğretim verisi MEB 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu’ndan, diğer okul türlerine ilişkin veriler ise MEB’in 2018 Yılı Performans Programı’ndan alındı. 2018 yılına ilişkin veriler ise MEB 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu’ndan alındı.

*Millî Eğitim Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu’nda genel ortaöğretimde devamsızlık verisi paylaşılmadı.

Performans programına göre, “2018 yılında örgün eğitimde 20 gün ve üzeri devamsız öğrenci oranını azaltmak” hedefi için 2018’de 92.550 TL ayrılması öngörüldü.⁶⁰ Bu bütçenin ne kadarının hedef için harcandığı ise bilinmiyor.

2018 Yılı Performans Programı’nda, devamsız öğrenci oranının azaltılması için devamsızlığının nedenlerinin saptanması amacıyla özellikle oranların yüksek olduğu 10 ilde araştırma yürütüleceği, analiz sonuçlarına göre önlemler alınacağı ve Ortaöğretime Uyum Programının yaygınlaştırılacağı belirtildi.⁶¹ MEB 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu’na göre, 2018’de devamsızlık oranı en yüksek olan 10 ilde Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından okul yöneticileri, il ve ilçe millî eğitim müdürlükleri, öğretmen ve velilerle görüşerek veri

58 MEB, 1961.

59 A.g.e.

60 MEB, 2019a.

61 MEB SGB, 2018.

toplandı. Rapora göre, devamsızlığa en çok ekonomik, sosyal ve kültürel etmenlerin neden olduğu görüldü. Bulgular aynı zamanda mevsimlik tarım işçisi, göçer veya yarı göçer ailelerin çocuklarının göç sebebiyle eğitimden uzak kaldığına işaret ediyor. Ancak bu saptamalara ne tür çözümler geliştirileceğine yönelik çalışmalar açıklanmadı.

SINIF TEKRARI

Sınıf tekrarı yapan öğrencilerin oranına bakıldığında, 2018 yılında genel ortaöğretimde tüm kademelerde oranın arttığı ve önceki yıllardaki gibi 9. sınıfta en yüksek olduğu görülüyor. Genel ortaöğretimde sınıf tekrarı oranı 2018-19'da 9. sınıfta %4,0'dan %10,4'e, 10. sınıfta %1,7'den %4,6'ya, 11. sınıfta %0,7'den %1,5'e, 12. sınıfta %0,1'den %0,6'ya çıktı (Tablo 2). *Millî Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı*'nda yer verilen hedeflere bakıldığında 11. sınıfta 2019 hedefine ulaşıldığı, ancak 9. sınıfta 5,4 yüzde puan, 10. sınıfta 2,1 yüzde puan, 12. sınıfta 0,5 yüzde puan üzerinde kaldığı ve henüz ulaşamadığı görülüyor.

MEB, 2020-2021 yılından itibaren uygulamaya konulmak üzere, öğrenmeyi sağlamak amacıyla yönelik olarak ortaöğretimde sınıf geçme yönetmeliğinde ve sınıfta kalmaya ilişkin düzenlemeler yaptı.⁶² Yapılan düzenlemeler henüz kamuoyuyla paylaşılmadı.

TABLO 2: ORTAÖĞRETİMDE SINIF TEKRARI ORANLARI (%)

	2016	2017	2018
Mesleki ve teknik ortaöğretim*	7,6	7,0	-
Anadolu imam-hatip lisesi*	12,7	9,1	-
Genel ortaöğretim (9. sınıf)	4,7	4,0	10,4
Genel ortaöğretim (10. sınıf)	1,9	1,7	4,6
Genel ortaöğretim (11. sınıf)	0,9	0,7	1,5
Genel ortaöğretim (12. sınıf)	1,2	1,0	0,6

Kaynak: 2015 ve 2016 yıllarına ait veriler ise MEB 2017 Yılı Performans Programı'ndan, 2017 yılı verisi MEB 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu'ndan, 2018 yılı verisi ise MEB 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu'ndan alındı.

**Millî Eğitim Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu'nda mesleki ve teknik ortaöğretim ve Anadolu imam-hatip liseleri verisi paylaşılmadı.*

EĞİTİMDEN ERKEN AYRILMA

Eğitimden, zorunlu eğitim kapsamına giren 12 yıldan önce ayrılmış olan 18-24 yaşındaki bireylerin oranı, %46,9 olduğu 2007'den bu yana azalmaya devam ediyor. 2017 yılında %32,5 olan eğitimden erken ayrılma oranı, 2018'de %31,0'a düştü.⁶³ Oran erkekler için 2017'de %31,0 2018'de %30,4; kadınlar içinse 2017'de %34,0, 2018'de %31,6 oldu. Genel toplamda %32,5'den %31,0'a düştü.⁶⁴

⁶² İnternet Haber, 5 Eylül 2019.

⁶³ Eurostat, 2019.

⁶⁴ A.g.e.

Eğitimden erken ayrılma oranları düşse de, çocuklar özellikle 9. sınıfta olmak üzere ortaöğretim boyunca eğitim dışına çıkmaya devam ediyor.

Tablo 3, doğum yılı temelinde çocukların önceki yıla göre okullulaşma oranındaki değişimi gösteriyor. Örneğin, 2003 doğumlu çocuklar 14 yaşındayken (2017-18’de) net okullulaşma oranları %95,1’ken, aynı çocuklar 15 yaşına geldiklerinde (2018-19’da) okullulaşma oranları %91,4’e düşüyor. Bu, önceki yıllara kıyaslandığında, 2003 doğumlu yaklaşık 44.400 çocuğun eğitim dışına çıktığını ifade ediyor.⁶⁵ Bu bilgiler ışığında okul terkinin önlenmesinde 9. sınıfta yapılan uyum programı ile destekleme ve yetiştirme kurslarının önemli uygulamalar olduğu söylenebilir. *2023 Eğitim Vizyonu*’nda, ortaöğretim hedefleri arasında yer alan hedeflerden biri de “Ortaöğretim düzeyinde yeni pansiyonların yapımı sağlanarak pansiyonların kapasitesi artırılacak ve yatılılık imkânlarının, ihtiyaç duyan tüm öğrenciler için ülke geneline yaygınlaşması sağlanacaktır. Bu suretle taşınmalı eğitimin azalması ve elverişsiz şartlardaki öğrencilerin okul terkinin önemli ölçüde azaltılması temin edilecektir.” oldu.

TABLO 3: DOĞUM YILLARINA GÖRE NET OKULLULAŞMA ORANLARI

	2017-18		2018-19	
	Yaş	Net okullulaşma oranı (%)	Yaş	Net okullulaşma oranı (%)
2015	2	-	3	12,4
2014	3	12,4	4	38,1
2013	4	38,1	5	75,2
2012	5	75,1	6	95,9
2011	6	96,0	7	99,1
2010	7	99,1	8	99,1
2009	8	99,1	9	99,1
2008	9	99,1	10	98,9
2007	10	98,9	11	98,6
2006	11	98,7	12	98,6
2005	12	98,6	13	98,4
2004	13	98,3	14	95,4
2003	14	95,1	15	91,4
2002	15	90,9	16	86,3
2001	16	85,7	17	80,3
2000	17	79,9	18	-

Kaynak: 2018 yılı verileri MEB 2018c’den, 2019 yılı verileri MEB 2019c’den alındı.

⁶⁵ Bu sayı, 2017-18’den 2018-19’a 2003 doğumlu çocukların net okullulaşma oranındaki yüzde puan değişimi ve TÜİK 2017 çağ nüfusu verisi kullanılarak ERG tarafından hesaplandı. Çağ nüfusunda bir yıl içinde olmuş olabilecek değişiklik dikkate alınmadı.

ÇHS'nin 28. maddesine göre, taraf devletler “Okullarda düzenli biçimde devamların sağlanması ve okulu terketme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.”⁶⁶ MEB'in Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) desteğiyle 2012 yılında yürüttüğü “Ortaöğretimde Sınıf Tekrarı, Okul Terk Sebepleri ile Örgün Eğitim Dışında Kalan Çocukların Eğitim ve Çalışma Durumları ile İhtiyaçlarının Belirlenmesi” araştırması bu sorunların nedenlerine ışık tutarak “Ortaöğretime Uyum Programı” geliştirilmesine ön ayak oldu. Uyum programının 2013-14'te 12 pilot okulda 9. sınıflara uygulanması sonucu yapılan etki değerlendirmesinde hedeflenen üç alan olan öğrenci velilerinin okul hakkında bilgilenmesi, öğrencilerin uyum becerilerinin gelişmesi, öğrencilerin akademik ve mesleki gelişmelerinin desteklenmesi alanlarında gelişme kaydedildiği gözlemlendi. 2014-15'te program 226 pilot okulda uygulandıktan sonra,⁶⁷ 2017-18'de 3 kitabın yer aldığı Ortaöğretime Uyum Programı kitap seti, Ortaöğretim Genel Müdürlüğüne bağlı liselere hazırlık ve 9. sınıf şube sayısı kadar basılıp gönderildi.⁶⁸ 2018-19'da ise kitap seti Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ve Meslekî ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü'ne bağlı liselerle de paylaşıldı.⁶⁹ Ortaöğretime Uyum Programı, 10-14 Eylül 2018 tarihlerinde tüm ülkede uygulandı.⁷⁰ MEB tarafından 2017-18 eğitim öğretim yılında Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı kurumlarda görev yapan 103.188 öğretmenle gerçekleştirilen araştırmaya göre, öğretmenlerin %70'i Ortaöğretime Uyum Programı'nın devamsızlığın önlenmesine katkı sunduğunu düşünüyor.⁷¹

2018-19 eğitim-öğretim yılında Ortaöğretime Uyum Programı'nın yaygınlaştırılmış olmasına karşın devamsızlık ve sınıf tekrarı yapan öğrenci oranındaki artışın sebebi dikkatlice irdelenmelidir. Programın uygulanma süresinin beş günden iki güne indirilmesinin gerekçesinin paylaşılması da önemli olacaktır.

2023 Eğitim Vizyonu'na göre, “Bakanlık, il/ilçe ve okul düzeyinde yapılan izleme değerlendirme çalışmalarında, sosyoekonomik açıdan kısıtlı koşulları sebebiyle Okul Gelişim Planları'nda hedefledikleri başarıyı gösteremediği belirlenen okullardaki öğrencilerin, akademik ve sosyal gelişimleri için destek programları uygulayacaktır.”⁷² Bu hedef, akademik başarısızlığın ve uyum sorunlarının devamsızlık, okul terki ve sınıf tekrarı nedenleri arasında olması sebebiyle önem teşkil ediyor. 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu'nda AB Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA-II) 2. dönemi kapsamında “Ortaöğretimde Devam ve Okullaşma Oranlarının Artırılması Projesi”nin hazırlandığına ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na (AÇSHB) gönderildiğine değiniliyor ancak projenin detayları bilinmiyor.

66 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.

67 MEB ve UNICEF, t.y.b.

68 MEB ve UNICEF, t.y.a.

69 A.g.e.

70 A.g.e.

71 Araştırmada iki aşamalı tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanıldığı belirtilmiştir. Bkz. MEB OGM, 2018.

72 MEB, 2018b.

EĞİTİME ERİŞİMDE DEZAVANTAJLI KONUMDA BULUNAN ÇOCUKLAR

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR

Özel eğitim hizmetlerinden yararlanan çocuk sayısı 2018-19'da önceki yıla göre %12,8 artarak 398.867 oldu. Öğrenci sayısı okul öncesinde %28,5 artarak 4.771, ilkökul düzeyinde %9,6 artarak 153.503, ortaokul düzeyinde %16,2 artarak 166.333 ve ortaöğretimde %11,2 oranında artarak 74.260 oldu. Okul öncesinde artışa karşın öğrenci sayısı önceki yıllarda olduğu gibi diğer kademelere kıyasla oldukça düşüktür.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre, "36 ayını tamamlayan özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için okul öncesi eğitim zorunludur."⁷³ Ancak buna karşın, özel gereksinimli çocuklar ilkökul kademesine gelene dek çok büyük oranda eğitimin dışında kalıyorlar.

Özel eğitimde okul öncesi kademesindeki öğrenci sayısı toplam özel eğitim öğrencilerinin %1,2'sini oluşturuyor. 2017-18'de bu oran %1,1'di. Ortaokul düzeyinde özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrenci sayısı okul öncesinin yaklaşık 35, ortaöğretimin yaklaşık 2 katıdır. Okul öncesinde özel eğitim öğrencisi sayısının düşüklüğünün, önceliğin 5 yaş "normal gelişen" çocuklara verilmesi, öğretmenlerin yetkinliklerine güvenmemesi sebebiyle kaynaştırma yoluyla eğitim alan öğrenci kabul etmek istememesi, çocuğun ilkökul çağına gelene kadar tanılanmaması, ailelerin süreçle ilgili bilgi sahibi olmaması, kapasite yetersizliği gibi nedenleri olabilir.⁷⁴

Özel gereksinimli çocukların özellikle okul öncesi eğitime erişimindeki engeller mutlaka araştırılmalı ve çözüm olacak politikalar ilgili bakanlıkların işbirliği ile geliştirilmelidir. Özellikle çocukların erken yaşta tanılanmaları, gelişimlerinin takip edilmesi ve okul öncesi eğitime yönlendirilmeleri için MEB, AÇSHB ve Sağlık Bakanlığının koordinasyon içinde çalışmaları gereklidir.

73 MEB, 2018d.

74 ERG, 2016.

KAYNAŞTIRMA YOLUYLA EĞİTİM

Özel eğitime ihtiyacı olan çocukların, özel eğitim ihtiyacı olmayan akranlarıyla birlikte resmi veya özel, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında öğrenim görmelerini sağlayan özel eğitim uygulamalarıdır. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/30102730_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2018_2019.pdf

Okul öncesi eğitimde özel eğitim hizmetlerinin yaygınlaşması amacıyla yürütülen bir proje olan “Engeli Olan Çocuklar İçin Kapsayıcı Erken Çocukluk Eğitimi Projesi”, AB’nin finansal desteği ve MEB ve UNICEF’in işbirliği ile yürütülecek. Projenin ilk uygulama evresi kapsamında 2019-20 eğitim-öğretim yılında Antalya, Bursa, Gaziantep, İzmir, Konya ve Samsun’da 90 pilot okulda 32 bin çocuk ve aileleri yararlanacaktır.⁷⁵ Proje ile eğitimin karar vericiler, veliler, öğretmenler gibi paydaşlarının “kapsayıcı eğitim hakkı” konusunda bilinçlenmesi, özellikle öğretmen ve okul yöneticilerinin kapsayıcı eğitim ortamını oluşturma sürecinde için desteklenmesi ve erken çocukluk eğitimi alan engeli olan çocukların sayısının artması amaçlanıyor.⁷⁶

Kaynaştırma yoluyla eğitim alan öğrenci sayısı okul öncesi eğitim dışındaki tüm kademelerde arttı. Okul öncesinde toplamda öğrenci sayısı artsa da, bu artış 44 özel eğitim anaokulundaki 2.100 öğrenciden kaynaklandı.⁷⁷ Okul öncesinde **kaynaştırma yoluyla eğitim** alan öğrenci sayısı 2017-18’e göre %51,6 oranında, 2016-17’ye göre ise %64,5 oranında azaldı. Kaynaştırma yoluyla eğitim alan öğrenci sayısı ortaokul kademesinde 130.624’ken, ortaöğretimde 48.257’dir. Kademeler arasında öğrenci sayısındaki bu fark, yalnızca kaynaştırma yoluyla eğitim alan öğrenci sayısında değil, özel eğitim hizmetlerinden yararlanan toplam öğrenci sayısında da görülüyor (Tablo 4). Özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrenci sayısı ortaokul düzeyinde 166.333’ken, ortaöğretimde 74.260’a düşüyor. Öğrenci sayısının ortaöğretimde diğer kademelere göre oldukça düşük olması, özel gereksinimli öğrencilerin eğitime erişiminin yanında eğitimde kalmalarına yönelik çalışmalara duyulan ihtiyacı da gösteriyor. Ortaöğretimde öğrenci sayının düşük olmasının bir nedeni de açıköğretim lisesi olabilir. Açıköğretim lisesi öğrencileri içinde kaç özel gereksinimli çocuğun yer aldığı paylaşılan istatistikler arasında yer almıyor. Ortaokuldan sonra birçok özel eğitim öğrencisinin örgün eğitim dışına çıktığı bilinse de, yaygın eğitime katılımlarına dair bilgiye erişilemiyor. 2023 *Eğitim Vizyonu*’nda “Özel eğitimde hesap verebilirliği esas alan dönüşüm” sağlanacağı belirtiliyor.

Özel eğitimden faydalanan öğrenci sayısına cinsiyet ayrımında bakıldığında büyük bir fark olduğu görülüyor. Tüm kademelerde özel eğitim hizmetlerinden yararlanan oğlan öğrenci sayısı kız öğrenci sayısının yaklaşık 2 katıdır. Bu veri, çoklu ayrımcılık açısından son derece dikkat çekicidir.

Engel grubuna göre değişebilmekle birlikte, özellikle özel gereksinimli kız çocukların eğitiminin önünde engeller olduğunu yansıtıyor. Birleşmiş Milletler (BM) engelli hakları komitesi, Türkiye’nin Nihai Raporuna ilişkin değerlendirmesinde engelli kadınların, engelli erkeklere göre eğitim ve istihdama erişimde dezavantajlı olmalarından endişe duyduklarını ifade ediyor.⁷⁸ Bu engellerin ortadan kalkması için önce nedenlerin araştırılması, toplumsal algının dönüştürülmesi ve başta ebeveynler olmak üzere tüm toplumun özel gereksinimli bireyler hakkında bilgilendirilmesi önemlidir.

75 UNICEF, 24 Eylül 2019.

76 A.g.e.

77 Özel eğitim anaokullarına geçmiş yıllarda Milli Eğitim İstatistiklerinde yer verilmedi; MEB 2019c kaynağında ise özel eğitim kurumları altında 44 özel eğitim anaokulu listelendi.

78 Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi, 2019.

TABLO 4: ÖRGÜN EĞİTİMDE ÖZEL EĞİTİM HİZMETLERİNDEN YARARLANAN ÖĞRENCİ SAYISI, 2018-19

	Kaynaştırma	Özel eğitim sınıfı*	Özel eğitim okulu**	Toplam
Okul öncesi	1.260	-	3.511	4.771
Oğlan	795	-	2.203	2.998
Kız	465	-	1.308	1.773
İlkokul	115.556	25.836	12.111	153.503
Oğlan	74.091	16.813	7.913	98.817
Kız	41.465	9.023	4.198	54.686
Ortaokul	130.624	23.468	12.241	166.333
Oğlan	81.819	14.598	7.612	104.029
Kız	48.805	8.870	4.629	62.304
Ortaöğretim	48.257	-	26.003	74.260
Oğlan	30.248	-	16.777	47.025
Kız	18.009	-	9.226	27.235
Toplam	295.697	49.304	53.866	398.867
Oğlan	186.953	31.411	34.505	252.869
Kız	108.744	17.893	19.361	145.998

Kaynak: MEB, 2019c.

*MEB (2019c) kaynağında okul öncesi kademesinde özel eğitim sınıflarına ilişkin veri paylaşılmadı.

**Özel eğitim okulu bünyesindeki anasınıflarına ek olarak resmi ve özel özel eğitim anaokullarında öğrenim gören öğrenciler kapsandı. Resmi ve özel özel eğitim anaokullarına Millî Eğitim İstatistikleri'nde ilk kez 2018-19 yılında ve "özel eğitim kurumları" altında yer verildi. Sözü edilen anaokullarına ilişkin önceki yıllara ait verilere Millî Eğitim İstatistiklerinde yer verilmiyor. 2018-19'da, özel eğitim anaokulunda 2.110, bünyesinde anasınıfı bulunan özel eğitim okullarında 1.351 öğrenci vardır.

Özel eğitimden yararlanan öğrenci sayısı yıllar içinde artmış olsa da, özel gereksinimli çocukların yüzde kaçının eğitim dışında kaldığını anlayabilmek için özel gereksinimli çocukların sayısının kapsamlı bir araştırma ile saptanmasına ve etkili bir izleme mekanizması geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Özel gereksinimli çocuklara ilişkin güncel bilgiye erişim kısıtlıdır. 2002 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nca (ÖİB) yürütülen "Türkiye Özürlüler Araştırması", Türkiye'de yapılmış olan tek kapsamlı ulusal engellilik araştırması olarak nitelendiriliyor.⁷⁹ Bu araştırmaya göre Türkiye'de fiziksel, duyuşsal ya da zihinsel engelli olan kişilerin oranı %2,6'dır. AÇSHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün yayımladığı *Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistik Bülteni*'nde ise 2011 yılı "Nüfus ve Konut Araştırması" verisi paylaşılıyor.⁸⁰ TÜİK tarafından yapılan bu araştırmaya göre, en az bir engeli olan 3 yaş ve üzeri nüfusun oranı %6,9'dur. Bu oran erkeklerde %5,9, kadınlarda %7,9'dur. En az bir engeli olan nüfusun oranı 3-9 yaş grubunda %2,3, 10-14 yaş grubunda %2,1, 15-19 yaş grubunda %2,3'tür. Bu yaş gruplarında engeli olan bireylerin oranı oğlanlarda kızlardan

79 Ekenci, 2015.

80 AÇSHB EYHGM, 2019.

0,4 ila 0,6 yüzde puan yüksektir.⁸¹ Aynı araştırmaya göre, Türkiye’de 3-9 yaş arası engelli 196.000 kişi vardır; bunların 110.000’i oğlan, 86.000’i kızdır. Bahsi geçen iki araştırmada belirtilen engelli nüfus yaygınlığı oranlarındaki fark, engelliliği saptamaya yönelik soruların farklı şekillerde sorulmuş olmasından kaynaklanıyor olabilir. Örneğin “Türkiye Özürlüler Araştırması”nda “sakatlığınız (özürlünüz) var mı?” sorusu yöneltirken “Nüfus ve Konut Araştırması”nda farklı konularda “zorluk çekiyor musunuz?” ifadesi kullanıldı.⁸²

Engelli nüfusa ilişkin temsili araştırmaların yanı sıra bakanlıkça daha etkili taramalar ve tanılamların yapılıp verinin diğer bakanlıklarla işbirliği halinde değerlendirilmesi önemli bir gereksinim olmaya devam ediyor.

MEB, özel eğitimin yaygınlaştırılması ve iyileştirilmesi adına belirli faaliyetler yürütüyor. *Millî Eğitim Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu*’na göre özel eğitim ihtiyacı olan bireylerden tanınması yapılan öğrenci sayısı 490.000’dir.⁸³ Raporla özel eğitimde tarama testine giren çocukların tanınmasına ve bireysel özelliklerine göre “nitelikli eğitim alacakları kurumlara” yönlendirildiği de belirtiliyor. Bir başka iyileştirme ise özel eğitim kurumların öğrenci özellikleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak donanım ve nitelik açısından geliştirilmiş olmasıdır. Raporla göre, yaratılan eğitim ortamı öğrenci devamsızlıklarında “ciddi oranda azalmalar”a neden oldu.⁸⁴

TALIS 2018 sonuçlarına göre, sınıfındaki özel gereksinimli öğrencilerin oranı en az %10 olan öğretmen oranı Türkiye’de %11,1’dir. Bu nedenle, özel gereksinimli öğrencisi olan öğretmenlerin onların ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına güçlenmesi önemlidir. Bu bağlamda alanda yürütülen değerli çalışmalardan biri ise Tohum Otizm ve SEÇBİR işbirliğiyle hazırlanan “Eğitimde Engelli Hakları” konulu öğretmen eğitimiydi. 2019-2020 eğitim-öğretim yılı itibarıyla yaygınlaştırılmaya başlayacak olan eğitim 2018 yılında 3 pilot okulda 24 öğretmenle uygulandı.⁸⁵

Eğitime erişimde dezavantajlı çocuklar için Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından ücretsiz yatılı 387 öğrenci için 1.043.944 TL burs, 4.847.000 TL pansiyon, 380.891 TL harçlık ve 286.891 TL giyim ve kırtasiye yardımı yapıldı.⁸⁶

Özel eğitim kapsamında, 2018 yılında Özel Çocuklara Özel Materyaller Projesi çalışmaları başladı. Proje ile özel eğitim sınıfları ve özel eğitim okullarında eğitim alan öğrenciler için okuma yazma, matematik, bilişsel beceriler, öz bakım, günlük yaşam, toplumsal uyum ve sosyal iletişim gibi becerileri kazandırmaya yönelik materyaller üretilip dağıtıldı. Materyallerin tasarımı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÖERHGM) tarafından gerçekleştirildi. Materyallerin üretimi ise Adalet Bakanlığı ile

81 TÜİK, 2013b.

82 Ekenci, 2015.

83 MEB, 2019a.

84 A.g.e.

85 Tohum Otizm Vakfı, t.y.

86 MEB, 2019a.

imzalanan protokol kapsamında Bolu Açık Ceza İnfaz Kurumu, Ders Aletleri Yapım Merkezi (DAYM), İskitler Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi tarafından yapıldı. Proje kapsamında 100 çeşit, toplam 143.000 materyal seti hazırlandı. Hazırlanan materyallerin 6 bin özel eğitim sınıfı ve okulunun ihtiyaçlarını karşılayacağı açıklandı. Bununla birlikte 2019-20 eğitim öğretim yılı için hazırlıklara da faaliyet raporunda yer verildi. Rapora göre, “Özel eğitime ihtiyacı olan 0-36 ay arasındaki Çocuklar için Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı ve 37-78 ay arasındaki Çocuklar için Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı doğrultusunda öğrenci kitabı, veli kılavuzu, öğretmen kılavuzu ve etkinlik kartlarından oluşan eğitim materyalleri hazırlandı.”⁸⁷

Millî Eğitim Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu’nda, “zayıflıklar” altında “özel eğitim okul ve kurumlarının yaygınlık ve yeterliliği” ve “özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin tespitine yönelik etkili bir tarama ve tanılama sisteminin yeterliliği” sıralanıyor. Bu alanda iyileştirme çalışmalarının yapılması yönündeki gerekliliğin MEB’in gündeminde olması olumludur.⁸⁸ Ancak, MEB 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporunda iptal edilen faaliyetler arasında okulların özel gereksinimli öğrenciler için uygunluğu açısından standartlar belirlenip okulların bu açıdan denetlenmesine yönelik bir çalışma da yer aldı. Çalışma “gerek yatırım kaynağı gerekse arsa büyüklükleri açısından okulların mekânsal kalitesinde oluşabilecek farklılıkların öğrenci, öğretmen ve velileri direkt olarak etkileyebileceği ve olumsuz sonuçlar doğurabileceği” gerekçesiyle iptal edildi.⁸⁹

MEB, özel eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yaygınlaşmasıyla ilgili hedeflere faaliyet raporlarında ve *2023 Eğitim Vizyonu*’nda yer veriyor. *2023 Eğitim Vizyonu*’nda özel eğitime erişime yönelik hedeflere yer verildi:

- “Özel gereksinimli çocukların 81 ilde taramaları Sağlık Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu ve yerel yönetimlerle iş birliği içerisinde tamamlanarak, gereksinim, tip ve düzeylerine göre ihtiyaçlar haritalandırılacaktır.”
- “Özel eğitim gereksinimi duyan her çocuğumuza ulaşmak için taşınabilir eğitim setleri oluşturulacak ve eğitimsiz çocuk bırakılmayacaktır. İhtiyaç duyan aile ve çocuklara evden eğitim konusunda gerekli altyapı oluşturulacaktır.”
- “Özel gereksinimli çocuklarımıza özel eğitim hizmetinin yaygınlaşması için mobil platformlar kurulacaktır.”
- “Yerel yönetimlerin özel eğitim merkezleri kurması teşvik edilerek ihtiyaca uygun müfredat ve hizmet içi programları Millî Eğitim Bakanlığı tarafından verilecektir.”
- “Çocuklarımızın gereksinim düzeylerine ve bunların türlerine göre özel eğitim ve Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM) insan kaynağı, fiziki altyapı ve eğitim içerikleri bağlamında yeniden yapılandırılacaktır.”⁹⁰

Belgede yer alan özel eğitimle ilgili hedeflerde daha fazla çocuğa ulaşılması, özel eğitimin niteliğinin artırılması, özel gereksinimli çocukların saptanması ve özel eğitim hizmeti veren kurumların çoğalmasına yönelik çalışmalar yapılacağı anlaşılıyor. Ayrıca kaynaştırma yoluyla eğitimi iyileştirmeye ve yeni modeller geliştirmeye yönelik işbirlikleri ve eğitimlerin hedeflendiği görülüyor.

87 A.g.e.

88 OECD, 2018.

89 MEB, 2019a.

90 MEB, 2018b.

Özel eğitim gereksinimi olan çocukların eğitime erişimi için alternatif modeller geliştirmek son derece önemli olsa da, bu çocukların eğitime erişimini desteklerken mümkün olduğunca topluma karışmaları ve akranlarıyla vakit geçirmelerine olanak tanıyacak çözümlere öncelik verilmelidir.

Özel gereksinimli çocuklar özellikle diğer kademelere göre öğrenci sayısının oldukça düşük olduğu okul öncesi ve ortaöğretimde örgün eğitimde dahil etmeye çalışılmalıdır. 2019 Eylül'de gerçekleşen "Engeli Olan Çocuklar İçin Kapsayıcı Erken Çocukluk Eğitimi Projesi" açılış toplantısında Millî Eğitim Bakan Yardımcısı Mustafa Safran'ın farklı gelişim özellikleri ve öğrenme gereksinimlerine sahip çocukların bir arada okumalarının tüm çocukların gelişimi ve akademik başarısına olumlu etkisi olduğunu ifade etmesi ve 2023 Eğitim Vizyonu'nda, "özel gereksinimli çocuklarımızı akranlarından tecrit etmeyen, birlikte yaşama kültürünü daha fazla destekleyen özel bir bakış"ın gerekliliğinin vurgulanması bu anlamda önemlidir.⁹¹

2023 Eğitim Vizyonu'nda özel eğitimle ilgili bir hedef olarak "özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilere yönelik hizmetlerin kalitesi artırılacak" ifadesi yer alıyor. Bu hedefin alt hedefleri arasında MEB ve konuyla ilişkili diğer kamu kurum ve kuruluşları arasında izleme kurullarının kurulması, özel eğitim kurumlarının yaygınlaştırılmasının teşvik edilmesi ve ihtiyaç duyan ailelerin özel hizmetlerden yararlanması için mekanizmalar oluşturulması bulunuyor. Ayrıca, kaynaştırma yoluyla eğitim ile ilgili çalışmalar yapıp, öğretmenlere hizmet içi eğitim verilmesi, okullardaki topluma hizmet uygulamalarında Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM'lar) ve özel eğitim merkezlerinin ilişkilendirilmesi alt hedeflerine yer veriliyor.

*Özel eğitim çerçevesinde ele alınan engelli çocukların engellerine indirgenmemeleri, bir başka deyişle engelliliğin kimikleştirilmemesi gerekir. Özel gereksinimli çocukların eğitim hakkının sağlanmasında **hak temelli** bir yaklaşım benimsenmeli, acıma ve yardım temelli yaklaşımdan kaçınılmalıdır.*

HAK TEMELLİ YAKLAŞIM

Uluslararası ve yerel sözleşme ve bildirimlerle belirlenmiş ve uzlaşmış evrensel hak ve özgürlükleri gözetilen yaklaşımdır.
<http://bit.ly/2JOCofl>

Birleşmiş Milletler (BM) Engelli Hakları Komitesi, Türkiye'nin ilk raporuna ilişkin nihai gözlemler raporunda, sağlık raporlarında engelliliğe hayırsever ve ataerkil bir yaklaşımın hakim olduğunu, bunun da engellileri sağlık durumlarına ve engellerine indirgediğini belirtiyor.⁹²

⁹¹ UNICEF, 24 Eylül 2019.

⁹² Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi, 2019.

ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLER

Son bir yılda, özel eğitim alanında yapılan çalışmalar kapsamında **özel yetenekli** öğrencilerin eğitimi ile ilgili çalışmalar da gerçekleşti. *2023 Eğitim Vizyonu*'nda özel yetenekli öğrenciler ile ilgili 3 hedef ve 15 alt hedef bulunuyor. Bu konuda öne çıkan noktalar arasında özel yeteneklilere yönelik kurumsal yapı ve süreçlerin iyileştirilmesi, tanılama ve değerlendirme araçlarının iyileştirilmesi ile özel yeteneklilere yönelik öğrenme ortamları, ders yapıları ve materyaller geliştirilmesi var. Alt hedefler arasında ise özel yetenekli bireylerin eğitimine yönelik mevzuat hazırlanması, MEB bünyesinde "Özel Yeteneklilerin Eğitimi Bilim ve Değerlendirme Kurulu" oluşturulması, Bilim ve Sanat Merkezleri'nin (BİLSEM) yeniden yapılandırılıp tasarım-beceri atölyeleri ile ilişkilendirilmesi bulunuyor.

2023 Eğitim Vizyonu'nda özel yeteneklilerin eğitimine yönelik yol haritası oluşturma hedefi kapsamında 21-23 Ocak 2019 tarihlerinde Ankara'da "Özel Yetenekliler Eğitimi Çalıştayı" gerçekleşti. Ayrıca, 2018'de özel yetenekli çocukların ailelerine yönelik hazırlanan "Özel Yetenekli Çocuğum Var" kitabının devamı olarak, Nisan 2019'da öğretmenlere yönelik "Özel Yetenekli Öğrencim Var" kitabı yayımlandı. Kitabın öğretmenlere ve yöneticilere özel yeteneklilerin özellikleri, gelişimi, tanılanması, eğitimi ve sınıf içi eğitsel düzenlemeler gibi konularda rehber görevinde olmasının hedeflendiği belirtildi. 2018-19'da özel yetenekli öğrencilere yönelik öğretim programları oluşturuldu. ÖERHGM, özel yetenekli öğrencilerin tam zamanlı eğitim gördüğü okullarda uygulanmak üzere okul öncesi, ilkökul, ortaokul ve ortaöğretim için 28 taslak öğretim programı hazırladı. 7 Mayıs 2019'da askıya çıkarılan taslak programlara ilişkin görüşlerin 20 Mayıs 2019'a kadar paylaşılacağı belirtildi.

2018-19'daki gelişmeler arasında BİLSEM'lerle ilgili çeşitli çalışmalar yürütülmesi de bulunuyor. Bunlar arasında yeni BİLSEM'lerin açılması, BİLSEM'lere kayıt yaptırmaya hak kazanan öğrencilerin tanılama ve seçmesinin ilk defa Türkiye'de geliştirilen, genel zekayı ve genel zekayı oluşturan ana bileşenleri ölçen bireysel bir zeka testi Anadolu-Sak Zeka Ölçeği'nin (ASIS) kullanılması yer alıyor. ASIS, BİLSEM'lere aday gösterilen öğrencilere tablet üzerinden uygulandı. Grup taraması sonucunda barajın üzerinde puan alan öğrenciler aday gösterildikleri yetenek alanına (genel zihinsel yetenek, resim, müzik) göre illerde oluşturulan komisyonlarca bireysel olarak değerlendirildi. Komisyonlarda akademisyenler, güzel sanatlar lisesi öğretmenleri ve bilim ve sanat merkezleri öğretmenleri yer aldı. 2017-18'de BİLSEM'lere 248.418 öğrenci aday gösterilmişti. Bu sayı 2018-19'da 896.537 öğrenciye ulaştı. Taramalar sonunda 20.263 öğrenci ülke genelindeki 160 merkeze yerleşti. Bu öğrencilerin 4.414'ünü 1. sınıfa, 7.299'unu 2. sınıfa, 8.550'sini 3. sınıfa giden öğrenciler oluşturdu.

ÖZEL YETENEK

Zeka, yaratıcılık, sanat, liderlik kapasitesi, motivasyon veya özel akademik alanlarda yaşlarına göre yüksek düzeyde performans gösteren bireyi ifade eder.
<http://bit.ly/2pI6M4p>

GEÇİCİ KORUMA ALTINDAKİ ÇOCUKLAR

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nün (HBÖGM) yayımladığı verilere göre, Eylül 2019 itibarıyla Türkiye'de 1.082.172 eğitim çağında Suriyeli çocuk bulunuyor. Genel okullulaşma oranı, 2017-18'de %62,5 iken 2018-19'da %61,4, Eylül 2019'da %63,2 oldu. 2014-15'ten bu yana geçici koruma altındaki çocukların okullulaşma oranlarında görülen artış eğitime karşın 2018-19'da ilk defa azalma oldu (Grafik 7). Ancak, Eylül 2019'da paylaşılan veriye göre 2019-20'de okullulaşma oranının tekrar artış gösterdiği görülüyor.⁹³ Okullulaşan geçici koruma altındaki çocukların %50,7'si oğlan, %49,3'ü kızdır.⁹⁴ 2018-19'da okula kayıtlı olan toplam öğrenci sayısı artmasına karşın okullulaşma oranında görülen düşüş toplam çağ nüfusunun artışı ile ilişkilidir.⁹⁵ Eylül 2019'da okullulaşma oranının 2014-15'ten itibaren ulaşılan en yüksek seviyede olması olumlu bir gelişmedir. Buna karşın, okullulaşmada %60 barajının 2017-18'de aşılmasının ardından, orandaki artışın geçmiş yıllara benzer bir hızla gerçekleşmeyip %60'a yakın seyrettiği görülüyor.

2018-19 eğitim-öğretim yılında geçici koruma altındaki öğrencilerin kademelere göre okullulaşma oranlarına bakıldığında okul öncesinde %33,9, ilkokul kademesinde %96,5, ortaokul kademesinde %57,7, ortaöğretimde %26,8 olduğu görülüyor.

2017-18'den 2018-19'a Suriyeli çağ nüfusu 71.336 artarken, toplam geçici koruma altındaki öğrenci sayısı 32.780 arttı. 2017-18'e kıyasla en büyük artış 6,4 yüzde puan ile okul öncesi kademesindedir. Diğer kademelerdeki artış ise 2-4 yüzde puan arasında değişiklik gösteriyor. Eylül 2019 verilerine göre ise bu oranlar okul öncesinde %22,6, ilkokul kademesinde %87,8, ortaokul kademesinde %72,7 ve ortaöğretimde %34,0'dır. Ortaokul düzeyinde Haziran 2019 ile Eylül 2019 verisi arasındaki 15,0 yüzde puanlık artış dikkat çekicidir.

Haziran 2019 ile Eylül 2019 verisi karşılaştırıldığında, okul öncesinde çağ nüfusunun artmasına karşın okul öncesinde öğrenci sayısının azaldığı görülüyor. İlkokul çağ nüfusunda büyük değişiklik olmamasına karşın öğrenci sayısı azaldı. Ortaokul düzeyinde çağ nüfusu 17.793 artarken, ortaokula kayıtlı öğrenci sayısı 58.185 arttı.

Önceki yıllarda olduğu gibi, okullulaşmanın özellikle okul öncesinde ve ortaöğretimde düşük olduğu görülüyor. Okul öncesi ortaokul ve ortaöğretim ağırlıklı olmak üzere geçici koruma altındaki çocukların eğitime erişim ve devamının artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmelidir. 2019'da Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES) kapsamında yaklaşık 20.000 Suriyeli, 20.000 Türkiyeli daha önce okul öncesi eğitim almamış 5-6 yaş çocuğa okul öncesi yaz okulu eğitimi verilmiş olması değerlidir.⁹⁶ Benzer bir çalışma olarak, Anne Çocuk Eğitim Vakfı'nın (AÇEV) 2003'ten bu yana yürüttüğü AÇEV Okul Öncesi Eğitim Programı'na (OEP), 2017 yazında 10 ilde, %77'si Suriyeli, %23'ü bölge çocukları olmak üzere 2.620 çocuk katıldı.⁹⁷ Program, "Suriyeli ve Türk Çocukların Kapsayıcı Erken Çocukluk Eğitimi

93 MEB HBÖGM, 2019.

94 A.g.e.

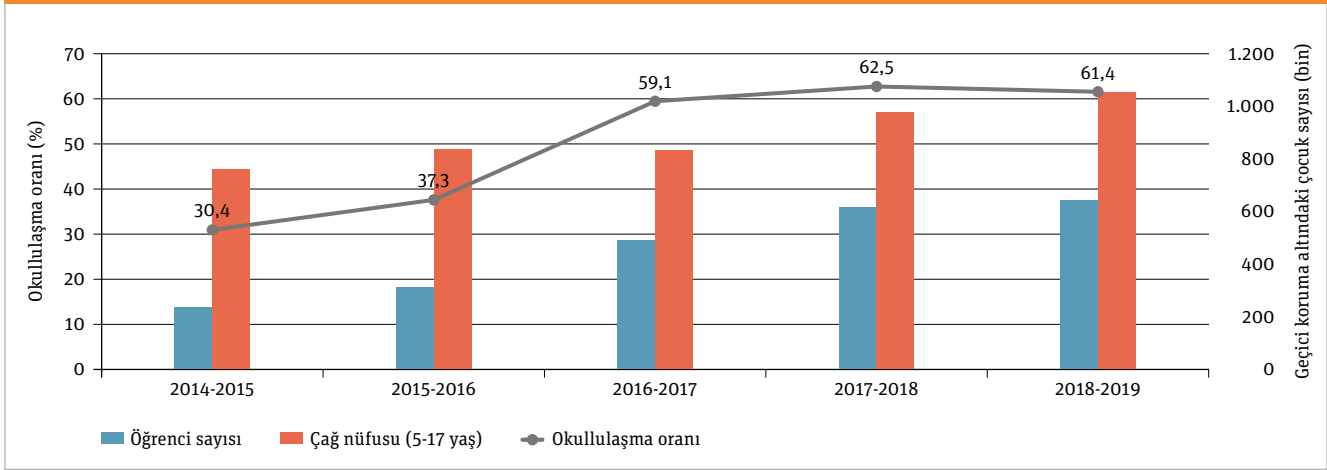
95 ERG, 2018a.

96 Çalık, 4 Haziran 2019.

97 Erdemir ve Diri, 2019.

Hizmetlerine Erişiminin Desteklenmesi” kapsamında, UNICEF ve AÇEV’in desteği ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdaresi tarafından Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) yürütücülüğünde uygulandı. Yapılan etki değerlendirmesi sonucu, programın çocukların ilkokula **hazırbulunuşluk**larına olumlu etki ettiği saptandı.⁹⁸ Bu gibi, fırsat eşitsizliklerinden doğan farkları gidermeyi amaçlayan çalışmaların yaygınlaştırılmasının yanında, okul öncesi eğitim çağındaki tüm çocukların eğitime erişmesi yönündeki gayretler de devam etmelidir.

GRAFİK 7: GEÇİCİ KORUMA ALTINDAKİ ÇOCUKLARIN OKULLULAŞMASI

Kaynak: MEB HBÖGM, 2019.

Okullulaşma oranı Türkçe müfredat ile eğitim gören, Geçici Eğitim Merkezleri'ne (GEM) devam eden ve açık okullara kayıtlı öğrencilerin toplam sayısı üzerinden hesaplanıyor. 2017 yılında GEM'lerin 4 yıl içinde kademeli olarak kapatılacağı ve bu kurumlarda eğitim gören öğrencilerin resmi okullara kayıt edileceği açıklanmıştı.⁹⁹ Bu doğrultuda, 2016-17 itibarıyla 1, 5 ve 9. sınıflarda kayıt alınmayacağı açıklanmış, GEM'lerin kademeli olarak kapatılmasına başlanmıştı.¹⁰⁰ Eylül 2019 itibarıyla 11 ilde bulunan 199 GEM'de 39.178 Suriyeli öğrenci; açık okullara kayıtlı 24.822 öğrenci bulunuyor.¹⁰¹ Açık okullardaki öğrencilerin kademe ve cinsiyete göre dağılımı Eylül 2019 itibarıyla açıklanan veriler arasında paylaşılmadı. Kademelere göre öğrencilerin resmi okullar ve GEM'lere dağılımına bakıldığında, 2017-18'de olduğu gibi yine 1, 2, 5 ve 9. sınıfta öğrencilerin büyük çoğunluğunun resmi okullarda olduğu görülüyor (Grafik 8). GEM'lerde öğrenim gören öğrencilerin oranının en yüksek olduğu kademe ise 12. sınıftır.

HAZIRBULUNUŞLUK

Herhangi bir etkinliği yapmaya; bilişsel, duyuşsal, sosyal ve psikomotor hazır olma durumudur. <http://bit.ly/36yGtOE>

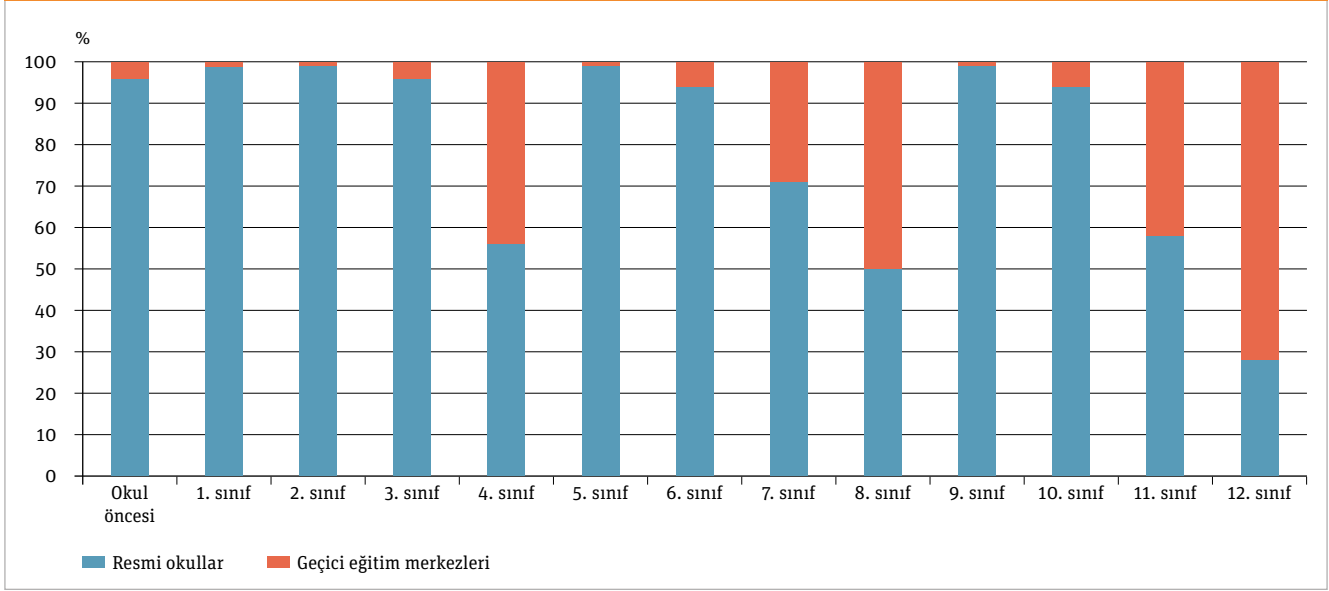
98 A.g.e.

99 ERG, 2018a.

100 A.g.e.

101 MEB HBÖGM, 2019.

GRAFİK 8: KADEMELERE GÖRE GEÇİCİ KORUMA ALTINDAKİ ÖĞRENCİLERİN RESMİ OKULLAR VE GEÇİCİ EĞİTİM MERKEZLERİNDEKİ ORANLARI, 2018-19 (%)

Kaynak: MEB HBÖGM (2019) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

*Bu grafik HBÖGM'nin Haziran 2019'da paylaştığı 2018-19 eğitim-öğretim yılı verilerini içerir. Eylül 2019'da kademe ayrımında paylaşılmayan veriye göre YÖBİS'e kayıtlı ve GEM'lere devam eden öğrenci sayısı 90.512'den 39.178'e düştü. Eylül 2019 verisine göre 11 ilde 199, Haziran 2019 verisine göre ise 18 ilde 211 Geçici Eğitim Merkezi bulunuyor.

TALIS 2018 verisine göre, Türkiye'de sınıfında anadili Türkçe olmayan öğrencilerin oranının en az %10 olduğu öğretmenlerin oranı %18,3, tüm öğrencilerinin en az %1'i "mülteci"¹⁰² olan öğretmenlerin oranıysa %48,0'dır.¹⁰³ Geçici koruma altındaki çocuklar için çalışmalar MEB tarafından ağırlıklı olarak PIKTES kapsamında yürütülüyor. PIKTES 2016 yılında başladı, Aralık 2018'de, projenin ikinci ayağı (PIKTES II) için MEB ile Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu arasında 400 Milyon Avro'luk işbirliği protokolü imzalandı.¹⁰⁴ Proje kapsamında 23 ilde, "Türkçe dil eğitimi, Arapça dil eğitimi, telafi eğitimi, destekleme eğitimi, taşıma hizmeti, kırtasiye, ders kitabı ve giyim yardımı, farkındalık artırma faaliyetleri, eğitim materyali satın alınması, Türkçe dil sınav sistemi geliştirilmesi, rehberlik ve danışmanlık faaliyetleri, okul ve GEM'lere güvenlik ve temizlik personelinin sağlanması, eğitim ekipmanlarının sağlanması, öğretmen eğitimleri, idari ve diğer personel eğitimleri, izleme ve değerlendirme"¹⁰⁵ faaliyetleri yürütülüyor. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) çalışmasına göre, mülteci çocukların eğitime devamı önündeki en büyük engel eğitimin maliyetidir.¹⁰⁶ Bu bağlamda, öğrencilere kırtasiye desteği ve Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) uygulamalarının devam etmesi değerlidir. AÇSHB, MEB, Türk Kızılayı ve UNICEF işbirliği ile ŞEY, 2017 yılında okul çağındaki geçici koruma altındaki çocuklar için de uygulanmaya başlandı ve devam ediyor.¹⁰⁷

102 OECD, bu veride "mülteci"yi hukuki statüsünden bağımsız olarak ülkesini zorunlu göçle terk etmiş kimse olarak tanımlıyor.

103 OECD, 2018.

104 Hürriyet, 20 Aralık 2018.

105 AB Türkiye Delegasyonu, 18 Nisan 2019.

106 Grandi, t.y.

107 UNICEF, t.y.

PIKTES kapsamında 2019 yılında 13 ülkeden 300 uzmanın katıldığı Uluslararası Göç ve Eğitim Konferansı düzenlendi.¹⁰⁸ PIKTES II kapsamında 2019 yazında okul öncesi yaz okulunun yanında yaz dönemi dil kursları ve yaz dönemi telafi eğitimi de verildi. PIKTES kapsamında, Aralık 2018 - Mayıs 2019 tarihleri arasında, özellikle GEM'lerden resmi okullara geçmiş 5-12. sınıf öğrencilerine yönelik destekleme eğitimi verileceği duyurulmuştu.¹⁰⁹ Ancak projeye ilgili kılavuz ve broşürleri içeren belgeler web sitesinden kaldırıldı. Projenin gerçekleştirildiğine ilişkin bir bilgiye ulaşılamadı.

Geçici koruma altındaki çocukların eğitime katılımı, sosyal uyumu, akademik başarıları ve onlarla çalışan öğretmenlerin güçlenmesi alanlarında sivil toplumda yürütülen birçok çalışma bulunuyor. Örneğin Mavi Kalem Derneği, Suriyeli çocuklarla çalışan toplam 525 öğretmenle yapılan görüşmeler sonucunda çocukların eğitimde yaşadıkları sorunlar ve psikososyal ihtiyaçların saptanması ve öneriler geliştirilmesini amaçlayan *Suriyeli Çocukların Eğitimi Araştırma Raporu*'nu yayımladı.¹¹⁰ Araştırmaya göre, resmi okullardaki öğretmenler Suriyeli öğrencilerinin psikososyal destek, Türkçe dil bilgisi ve kendini ifade etme konularında destek ihtiyacı olduğunu düşünürken GEM'lerdeki öğretmenler öğrencilerin maddi destek ve materyal ihtiyacı olduğu görüşündelerdir. Raporda, Suriyeli kız ve oğlan çocukların okulda yaşadıkları sorunların, onları eğitimin dışına iten etmenlerin, risklerin ve okuldaki ihtiyaçlarının birbirinden farklı olabileceğine dikkat çekiliyor.

Sivil toplum alanında çalışanlarla ile MEB arasındaki iletişimi desteklemek amacıyla, UNHCR, UNICEF ve İstanbul il Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından, "İstanbul Eğitim Çalışma Grubu" toplantıları düzenleniyor.¹¹¹ Alanda çalışan birçok sivil toplum kuruluşunun davet edildiği bu toplantılar, MEB ve BM kuruluşlarının geçici koruma altındaki çocuklar alanında yürüttüğü çalışmaların şeffaflığı açısından önemli olmanın yanı sıra kurumlar arası işbirliğine imkan tanınması açısından da değerlidir. Geçici koruma altındaki nüfusun yoğun olduğu diğer illerde de benzer işbirliklerinin yürütülmesi önemli olacaktır.

ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 2015'te kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nden (SKH) biri de çocuk emeğinin 2025 yılına kadar tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre, 2016 yılı itibarıyla dünyada yaklaşık 152 milyon çocuk işçi var ve bu çocukların %48'i tehlikeli işlerde çalışıyor.¹¹² Çocuk işçilerin, %48'i 5-11, %28'i 12-14 ve %24'ü 15-17 yaş grubundadır.¹¹³ Bu durum çocuk işçilerin dörtte üçünden fazlasının ILO'nun ilan ettiği çalışmaya başlama yaşı olan 15 yaşın altında olduğunu gösteriyor.

Türkiye'de 6-17 yaş grubunda **çocuk işçiliğine** ilişkin en güncel veriler 2012 yılına aittir.¹¹⁴ Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) kapsamında, TÜİK'in Çocuk İşgücü Anketi'ni tekrarlanması bekleniyor. Diğer yandan, TÜİK'in istatistik yayımlama takvimine yer verilen Resmi İstatistik Programı 2017-2021'de ankete ilişkin

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Çocuğun çocukluğunu yaşamasına engel olan; fiziksel, bilişsel ve ruhsal olarak sağlıklı gelişimini zedeleyen her aktiviteyi içerir.
<http://bit.ly/32je9MI>

108 AB Türkiye Delegasyonu, 18 Nisan 2019.

109 MEB, 28 Kasım 2018.

110 Kılıç ve Özkor, 2019.

111 ERG, t.y.

112 ILO, 2017a.

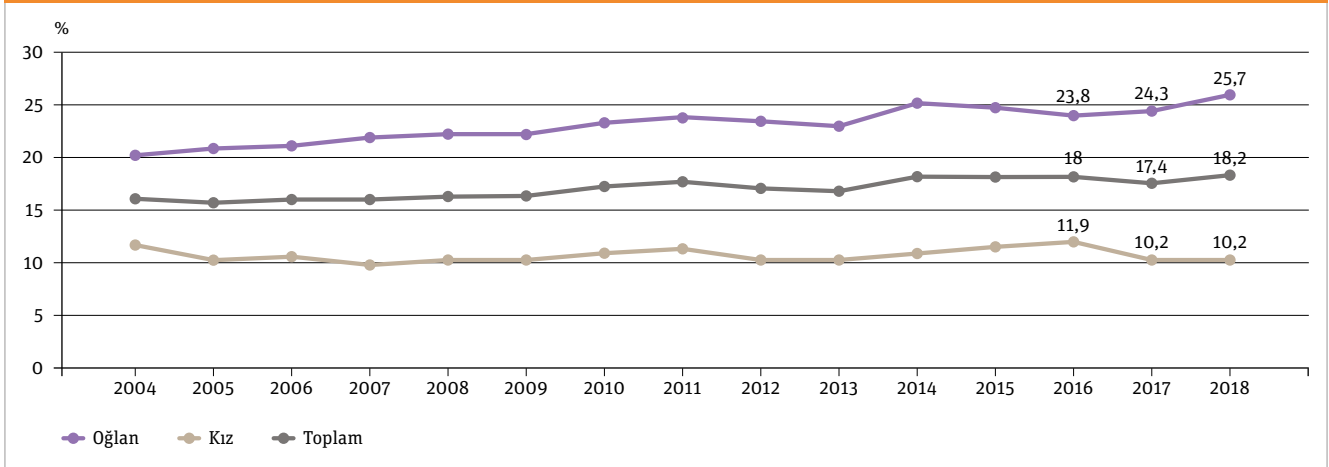
113 A.g.e.

114 TÜİK, 2013a.

bir bilgi yer almıyor.¹¹⁵ Türkiye’de 14 yaşından küçüklere ilişkin istihdam verisi bulunmasa da 15-17 yaş grubu, yasal çalışma yaşı kapsamında olduğu için bu gruba ilişkin istihdam verileri paylaşılıyor. Grafik 9’da 2004-2018 yılları arasında 15-17 yaş grubunda çocuk istihdam oranı görülüyor.

Son bir yılda istihdam oranı, özellikle oğlan çocuklarda arttı. 15-17 yaşta istihdam oranı 2018 yılında 0,8 yüzde puanlık bir artışla %18,2 oldu. 2018 verilerine göre bu yaş grubunda, kız ve oğlan çocuklar arasında 15,5 yüzde puanlık fark olduğu görülüyor.

GRAFİK 9: TÜRKİYE’DE 15-17 YAŞ GRUBUNDA ÇOCUK İSTİHDAM ORANI (%)

Kaynak: TÜİK, t.y.b.

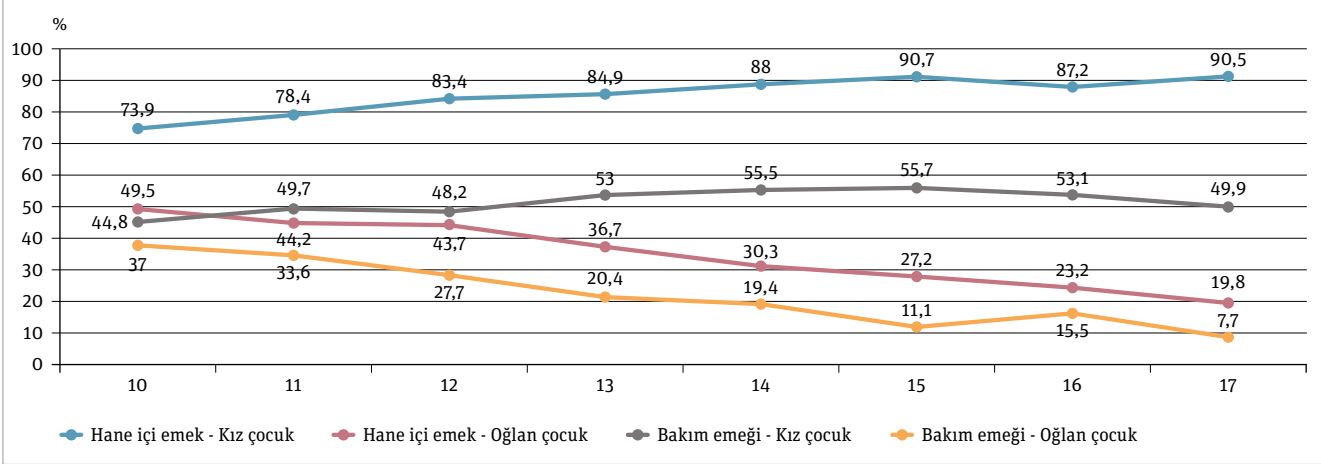
İstihdam oranında, hane içinde çocukların kendileri ve/ya hanehalkı ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı gelir getirmeyen hane için emek ve bakım hizmetleri yer almıyor. 2016 verilerine göre, dünyada kız çocukların %15,8'i oğlan çocukların ise %8,2'si haftada 14 saatten fazla ev işi yapıyor.¹¹⁶ Dünyada, kız ve oğlan çocukların haftada en az 1 saat ev işi yapma oranı 5 yaşından 14 yaşına kadar artarken, 14-17 yaş arasında her iki cinsiyet için de azaldığı görülüyor. Türkiye’de ise durum bundan farklıdır. Grafik 10’da kız ve oğlan çocukların yaşa göre hane içi emek ve bakım emeği hizmetlerine katılımının yaşa göre değişimi görülüyor. Oğlan çocuklarda yaş büyüdükçe her iki emek hizmetine de katılım azalırken, kız çocuklarda ise artış olduğu görülüyor. Çocukların hane içinde çalışmaları, onların sağlığı, güvenliği ve gelişimini tehlikeye atan durumları da içerebiliyor.¹¹⁷

115 TÜİK, 2017.

116 ILO, 2017b.

117 A.g.e.

GRAFİK 10: TÜRKİYE'DE YAŞA GÖRE FAALİYETLERE KATILIM ORANI, 2014-15 (%)

Kaynak: TÜİK Zaman Kullanım Anketi 2014-15 bkz. Kaya ve Memiş (2019).

OECD'nin PISA 2015 sonuçları üzerine yaptığı incelemede de, Türkiye'de öğrencilerin %23'ünün ücret karşılığında, %73'ünün ise evde çalıştığı bilgisi yer alıyor.¹¹⁸ İncelemede, ücret karşılığında çalışan çocukların fen alanında daha düşük başarı gösterdiği, eğitimle ilgili beklentilerinin düşük olduğu, okula geç gelmeye ve devamsızlığa yatkın oldukları saptandı.¹¹⁹

Ailenin sosyoekonomik durumu çocuğun çalışmasındaki önemli etkenlerden biridir. TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi 2016'ya göre, hanedeki yetişkin sayısı, hane sorumlusunun cinsiyeti ve istihdam durumu, çocuğun kazanacağı gelirin hanehalkı içindeki toplam gelire oranını etkiliyor.¹²⁰ Örneğin, hanehalkı sorumlusunun işsiz olduğu durumda, 15-17 yaş arası çalışan çocuğun geliri hanehalkı toplam gelirinin %45,5'ini oluşturuyor.¹²¹ Türkiye'de çocukların %9,4'ünün yaşadığı hanede çalışan biri yoktur, %6,2'sinin yaşadığı hanenin "sorumlusu" işsizdir.¹²² Bu durum, ailenin sosyoekonomik durumuna yapılacak katkıların, çocuk işçiliğinin önlenmesinde önemli olduğuna işaret ediyor. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) tarafından, 112 bin çocuğa, "Sosyal Ekonomik Destek" yardımı veriliyor.¹²³ 2017 yılında, Türkiye'de "yoksul çocuk" oranı 1,2 yüzde puan azalarak %30,2 oldu. Aynı dönemde, "ciddi maddi yoksulluk içindeki çocuk oranı" da 3,6 yüzde puan azarak %38,1'e düştü. Çocuk yoksulluğundaki azalma önemli olsa da, 2015 yılı verilerine göre Türkiye, OECD ülkeleri arasında çocuk yoksulluğunun en fazla olduğu ülkedir.¹²⁴

118 OECD, 2017.

119 Kaya ve Memiş, 2019.

120 A.g.e.

121 A.g.e.

122 TÜİK, 2019.

123 AÇSHB, 12 Ekim 2018.

124 OECD, ty.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'nda çocuk işçiliğinin önlenmesinde “en iyi araç” eğitim olduğu ifade ediliyor.¹²⁵ 5/1/1961 tarihli 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda yer alan 59. maddenin birinci ve ikinci fıkrasında ilköğretim çağıında olup ilköğretim kurumlarına devam etmeyenlerin hiçbir koşulda çalışmayacağı belirtiliyor. İş Kanunu'nda ise ilköğretimi tamamlamış ve örgün eğitime devam etmeyen çocukların çalışma saatleri ve koşulları yer alıyor. Türkiye'de 12 yıl zorunlu eğitim olmasına karşın, İş Kanunu'nda “örgün eğitime devam etmeyen” ifadesinin yer almasının sebebi, ilköğretimi tamamlayan çocukların açıköğretim liselerine kayıt yaptırabilmesidir. Diğer yandan, açıköğretim liselerine kayıtlı olan çocukların, okula devam ve mezuniyet oranları ile ilgili bir veri bulunmuyor. Açıköğretim liselerine kayıtlı 14-17 yaş çocukların devam ve mezuniyet durumlarının incelenmesi çocuk işçiliği ile mücadele için önemli veriler sağlayabilir. Yaşa göre net okullulaşma verisinin bulunduğu 2018 ve 2019 yılına ait istatistikler,¹²⁶ 15 yaş itibarıyla okullulaşma oranlarında önemli bir düşüş olduğunu gösteriyor. Tablo 5'te 15-17 yaş grubundaki çocukların çalışma durumlarına göre eğitime katılma oranları yer alıyor. Hem kız hem de de oğlan çocuklarda çalışma durumunun eğitime katılım üzerinde etkisi olduğu görülüyor. Oğlan çocuklarda çalışmak eğitime katılma oranını ortalama 21,7 yüzde puan azaltırken, kız çocuklarda ise ortalama 35,6 yüzde puan azaltıyor. İlgili mevzuat, iş yaşamının çocukların eğitim yaşamını aksatmaması gerektiğini belirtse de, bu durum hem çalışıp hem okula devam etmenin zor olduğuna işaret ediyor.

TABLO 5: 15-17 YAŞ ÇOCUKLARIN CİNSİYETE VE ÇALIŞMA DURUMLARINA GÖRE EĞİTİME KATILIM ORANI, 2014-15 (%)

Yaş	Oğlan		Kız	
	Çalışıyorsa	Çalışmıyorsa	Çalışıyorsa	Çalışmıyorsa
15	51,5	75,7	65,7	100,0
16	51,1	71,3	55,8	93,3
17	43,9	64,6	55,1	90,0

Kaynak: TÜİK Zaman Kullanım Anketi 2014-15, bkz. Kaya ve Memiş (2019).

Türkiye'de çalışan çocuklarla ilgili mevzuata bakıldığında, *Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*'in 4. maddesine göre; çocuk işçi, 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi, genç işçi ise 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi olarak tanımlanıyor. Diğer yandan, ÇHS'de yaş ayrımı gözetmeksizin, 18 yaşının altındaki tüm bireylerin çocuk olduğu belirtiliyor. 15 yaş sonrasında net okullulaşmadaki düşüş, ortaöğretimdeki devamsızlık oranları, 15 yaşın yasal çalışmaya başlama yaşı olmasıyla ilgili olabilir.

125 ÇSGB, 2017, s.47. (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) 2018'de birleştirilip Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı olarak yeniden yapılandırıldı. 10 Temmuz 2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmî Gazete'de “Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı” olan başlığı “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” olarak yeniden düzenlendi.)

126 MEB, 2018c; MEB, 2019c.

Çocuk işçiliği konusunda üzerinde özellikle durulması gereken bir grup da geçici koruma altındaki çocuklardır. Kalkınma Atölyesi'nin Adana ve Şanlıurfa'da 209 hanenin katılımı ile yürüttüğü araştırmasına göre, Suriyeli ve Türkiyeli mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerde aktif çalışanların %43'ü çocuktur.¹²⁷ Aynı çalışmada veri toplanan 1.078 tarım işçisinin %43,5'inin çocuk olduğu görüldü. Ankete katılanların %50,4'ü çocuklarının çalışma sebebinin "hane bütçesine katkı" olduğunu söylüyor ve bu durum Suriyeli ailelerde daha yaygındır. Hanelerin %86,6'sı çocukların "mecburiyetten" çalıştığını belirtti.¹²⁸

Çocuk işçiliğine ilişkin verinin kısıtlı olması, paylaşılan verilerin de genellikle yasal olarak çalışan çocukları içermesi, Türkiye'de çocuk işçiliğine ilişkin durumu tam olarak görebilmeyi engelliyor. Devamsızlığın etkili bir şekilde izlenmesi ve devamsızlık yapan çocuklara yönelik programlar, çocuk işçiliğinin önlenmesi için önemlidir. Bunlara ek olarak, Millî Eğitim Bakanlığı, mesleki ve teknik eğitim alanındaki uygulamalarda çocuğun iyi olma halini temel alarak, bu uygulamaların çocuk işçiliği açısından da değerlendirmesini yapmalıdır.

EĞİTİME ERİŞİMDE DEZAVANTAJLI KONUMDA BULUNAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN PROJELER

Eğitime erişimde dezavantajlı konumda bulunan gruplardan eğitime erişmiş çocukların eğitime devamı için destek mekanizmalarına erişimlerinin olması ve eğitim ortamının kapsayıcı olması önemlidir. Bu kapsamda MEB'in okul yöneticileri ve rehber öğretmenler başta olmak üzere öğretmenlerin kapsayıcı eğitim ve psikososyal destek bağlamında güçlendirilmesi ve bu bağlamda materyal geliştirilmesi değerlidir. MEB ve UNICEF işbirliğiyle yürütülen Kapsayıcı Eğitim projesi, başlangıçta geçici koruma altındaki çocuklarla çalışan öğretmenlere yönelik destek programlarıyla başlamış olsa da, zamanla projede daha kapsamlı bir kapsayıcı eğitim yaklaşımı benimsenmiş eğitim içerikleri geliştirildi. UNICEF desteği ile yürütülen kapsayıcı eğitim projesinde 2016-2017 yılları arasında 50.348 Suriyeli öğretmen, 1.185 rehber öğretmene eğitici eğitimi verilmesiyle "sınıfta yabancı uyruklu öğrenci bulunan" 105.512 öğretmene ulaşıldı.¹²⁹ Kapsayıcı eğitim projesinin üçüncü aşamasında Erciyes Üniversitesi ile işbirliği sonucunda geliştirilen 10 modüllük bir eğitim haline getirilerek yalnızca yabancı öğrenciler değil, tüm öğrencileri kapsamayı amaçlayan bir kapsayıcı eğitim felsefesini içeren, engelli çocuklar, şiddete maruz kalmış çocuklar gibi çeşitli grupları da içeren bir eğitim haline getirildi. 2018'de eğitici eğitimleri verilerek 81 ilde tüm öğretmenlere ulaşma hedefiyle proje hala sürüyor.¹³⁰ 2019'da "Kapsayıcı Eğitim Bağlamında Türkçe'nin ikinci dil olarak Öğretilmesine Yönelik Öğretmen Kapasitesinin Güçlendirilmesi Programı" ve "Kapsayıcı Eğitim Bağlamında Okul Yöneticilerinin Mesleki Gelişim Eğitim Programı" Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğüne yürütülüyor. Nisan 2019'da İl Millî Eğitim Müdürlüklerine resmi yazı gönderilerek okul müdürleri, Türkçe ve sınıf öğretmenlerine duyuruldu.¹³¹

MEB ve UNICEF tarafından çocukların psikososyal olarak desteklenmesi için başlatılan Psikososyal Okul Projesi kapsamında psikososyal destek modülü geliştirildi ve MEB tarafından okullarda kullanılmaya başlandı. Kasım 2017'de ise eğitim personelinin

Mesleki ve teknik eğitime ilişkin daha detaylı bir değerlendirme için bkz. Eğitim İzleme Raporu 2019: Eğitimin İçeriği

İçeriği görmek için tıklayınız.

127 Kalkınma Atölyesi, 2019.

128 A.g.e.

129 MEB ÖYGM, 14 Eylül 2018.

130 A.g.e.

131 MEB OGM, 2019.

kapasitelerinin güçlendirilmesi, programın yenilenmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla Psikososyal Destek Programlarının Yenilenmesi Projesi başlatıldı.¹³² Materyallerin geliştirilmesi için düzenlenen çalıştaylar sonucunda travma türlerine yönelik açıklamalar ve etkinliklerin bulunduğu 1 önleyici, her biri farklı travma türleri için olmak üzere 6 güçlendirici (göç, terör, cinsel istismar, intihar, ölüm-yas, doğal afet) taslak kitap hazırlandı. 3-7 Aralık 2018 ve 21-25 Ocak 2019 tarihlerinde, her ilden en az iki öğretmen olmak üzere 245 rehberlik öğretmenin katılımı ile programın eğitici eğitimi verildi.¹³³ Aynı zamanda Nisan 2019'da, Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Yönergesi yayımlanarak psikososyal destekte Millî Eğitim Bakanlığının, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün, il ve ilçe Millî Eğitim Müdürlüklerinin, RAM'ların, okul müdürlüklerinin, rehberlik servislerinin ve öğretmenlerin yanında psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale ekiplerinin görev, yetki ve sorumlulukları tanımlandı.¹³⁴ Yönergeyle birlikte, 1999 tarihli "Afetlerde Uygulanacak Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönergesi" yürürlükten kaldırıldı.¹³⁵

132 UNICEF, 2017.

133 İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü, 16 Mayıs 2019.

134 MEB, 2019d.

135 A.g.e.

SONUÇ YERİNE

Eğitim İzleme Raporu 2019'un Öğrenciler ve Eğitime Erişim dosyasında, tüm çocukların eğitime erişiminde mevcut durum inceleniyor. Çocukların eğitime erişimine ilişkin veriler, alanda yürütölen çalışmalar ve MEB'in hedefleri çerçevesinde, geçmiş yıllara göre yaşanan değişim de ele alınarak değerlendiriliyor. Bu bağlamda okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim kademelerinde okullulaşma verileri cinsiyete ve bölgeye göre farkları da kapsayacak biçimde değerlendiriliyor. Devamsızlık, sınıf tekrarı, eğitimden erken ayrılma ve açıköğretim verileri ile özel eğitim gereksinimi olan, geçici koruma altındaki ve çalışan çocukların eğitime erişim durumları ele alınıyor.

2018-19 eğitim-öğretim yılı, özellikle *2023 Eğitim Vizyonu*'nun kamuoyuyla paylaşılması ve bu sayede MEB'in öncelikli hedeflerinin ve bu hedeflere ne zaman ve hangi adımlarla ulaşılabacağını ifade edilmesi açısından önemli bir yıl oldu. Eğitimde sorunlu birçok alanın bu belgede hedeflenmesi sevindiricidir. Eğitime erişim bağlamında özellikle okul öncesi eğitim ve özel eğitimde hedeflere yer verildiği görülüyor ancak geçici koruma altındaki çocuklar ve belirli bölgelerde ve kademelerde süren cinsiyet farklarıyla ilgili hedeflere yer verilmedi.

Okullulaşma oranları incelendiğinde, ülke genelinde okullulaşma oranlarında dikkat çekici bir artış olmadı. Ancak, il temelinde incelendiğinde belirli illerin okullulaşma oranlarında ciddi artış olduğu görülüyor. Ortaöğretimde okullulaşma oranlarında cinsiyet farkı küçük bir farkla da olsa arttı. Okullulaşmanın en düşük olduğu zorunlu eğitim kademesi olan ortaöğretimde sınıf tekrarı ve devamsızlık sorununun, Ortaöğretime Uyum Programı'nın yaygınlaşmasına rağmen artarak sürdüğü görülüyor.

Eğitime erişimde dezavantajlı konumda bulunan çocuklar alanında da sorun devam ediyor. Özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrencilerin sayısının okul öncesi ve ortaöğretim kademelerinde düşüklüğü ve tüm kademelerde kız öğrencilerin sayısının düşüklüğü önemini koruyan bir sorun alanı olmayı sürdürüyor. Geçici koruma altındaki çocukların eğitime erişiminde iyileşme olmakla birlikte, özellikle ortaokul ve ortaöğretim kademesindeki düşüklük dikkate değerlidir. MEB'in hem geçici koruma altındaki çocuklar hem de özel gereksinimli çocuklar için hedefler belirliyor ve projeler yürütüyor olması oldukça değerlidir; ancak kapasiteye ilişkin sınırlılıklar devam ediyor. Özel gereksinimli kız çocuklar ile yoksul ailelerden gelen çalışan çocukların durumu çoklu ayrımcılığın etkilerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Eğitime erişimde dezavantajlı durumdaki çocukların okullulaşmalarının yanında, sınıf tekrarı, devamsızlık ve okul terki yaşayan çocukların okula devamını sağlamak da büyük önem taşıyor. Sözü edilen çocukların okula aidiyetlerinin yükselmesi için okulda kendilerini güvende ve kabul görüyor hissetmeleri gereklidir. Kapsayıcı eğitim yaklaşımı eğitimin tüm paydaşlarınca benimsenmeli; doğrudan veya dolaylı ayrımcılığa yol açan koşullar ortadan kaldırılmalıdır. Bu bağlamda, MEB'in ve sivil toplum kuruluşlarının kapsayıcı eğitime verdiği önemin sürmesi ve okulların, öğrencilerin çeşitli ihtiyaçlarının farkında olma ve onları karşılama yeterliliği bakımından güçlenmesi önemlidir.

KAYNAKLAR

AB Türkiye Delegasyonu (2019, 18 Nisan). AB fonlarıyla desteklenen PIKTES Projesi kapsamında Uluslararası Göç ve Eğitim Konferansı düzenleniyor. *avrupa.info.tr*. Ekim 2019, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/ab-fonlariyla-desteklenen-piktes-projesi-kapsaminda-uluslararasi-goc-ve-egitim-konferansi-9445>

AÇEV ve ERG (2016). *Her çocuğa eşit fırsat: Türkiye’de erken çocukluk eğitiminin durumu ve öneriler*. İstanbul: AÇEV ve ERG.

AÇEV ve ERG (2017). Türkiye’de erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitime katılım. Ekim 2019, http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/OkulOncesiEgitimRapor.25.12.17.web_.pdf

AÇSHB (2018, 12 Ekim). Bakanımız Selçuk, TESK ve UNICEF işbirliğinde hayata geçirilen “Çocuk Hakları ve İş İlkeleri Programı”nın tanıtım toplantısına katıldı. *ailevecalisma.gov.tr*. Ekim 2019, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakanimiz-selcuk-tesk-ve-unicef-isbirliginde-hayat-gecirilen-cocuk-haklari-ve-is-ilkeleri-programinin-tanitim-toplantısına-katildi/>

AÇSHB EYHGM (2019). Engelli ve yaşlı bireylere ilişkin istatistik bülteni. Ekim 2019, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/6204/bulten-mayis.pdf>

Aktaş Salman, U. (2017, 16 Kasım). Uzun hikâye, okul öncesi eğitim yoksullar için lüks. Ekim 2019, <https://www.egitimreformugirisimi.org/uzun-hikaye-okul-oncesi-egitim-yoksullar-icin-luks/>

Aktaş Salman, U. (2018, 26 Mart). Uzun hikâye, okuldan uzakta. Ekim 2019, <http://www.egitimreformugirisimi.org/uzun-hikaye-okuldan-uzakta/>

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Ekim 2019, <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi (2019). Concluding observations on the initial report of Turkey. BM belgesi CRPD/C/TUR/CO/1. Ekim 2019, <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsv000RvDbzSfy057%2flfh1RyuPPMs4u7aeyVVDXG07kQaXeKOi4HMWsKQKenk8jrFooOFZVcmmCHHcLleRFN8xZf-4sNINqiu43mGrHNXgI14t>

BÜMKO (2017). Orta vadeli program 2018-2020. Ekim 2019, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program_2018-2020.pdf

Cumhurbaşkanlığı (2018). Cumhurbaşkanlığı teşkilatı hakkında Cumhurbaşkanlığı kararname. *Resmî Gazete*. 30474, 10.07.2018.

Cumhurbaşkanlığı (2019). Cumhurbaşkanlığı kararı. *Resmî Gazete*. 30908, 04.10.2019.

- Çalık, B. (2019, 4 Haziran). Dezavantajlı 40 bin çocuk için 'yaz okulu' başlıyor. *Anadolu Ajansı*. Ekim 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/dezavantajli-40-bin-cocuk-icin-yaz-okulu-basliyor/1496722>
- ÇSGB (2017). Çocuk işçiliği ile mücadele ulusal programı. Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Eğitim-Bir-Sen (2018). *Eğitime bakış 2018: İzleme ve değerlendirme raporu*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Ekenci, M. T. (2015). 2012 Türkiye Sağlık araştırması'nın engelliliğe ilişkin yaygınlık ölçümü açısından incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (35)2, 95-112.
- Erdemir, E. ve Diri, A. (2019). *Erken çocukluk eğitimi yaz anaokullarının Suriyeli çocuklar ile bölge çocukları üzerindeki etkileri: Değerlendirme raporu*. İstanbul: AÇEV.
- ERG (t.y.). Temmuz 2018 e-bülteni. *egitimreformugirisimi.org*. Ekim 2019, http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_Temmuz_E-b%C3%BClten_2018.html
- ERG (2008). *Eğitim izleme raporu 2007*. İstanbul: ERG.
- ERG (2009). *Eğitim hakkı ve eğitimde haklar: uluslararası insan hakları belgeleri ışığında ulusal mevzuatın değerlendirilmesi*. İstanbul: ERG.
- ERG (2010). *Eğitim izleme raporu 2009*. İstanbul: ERG.
- ERG (2012). *Eğitim izleme raporu 2011*. İstanbul: ERG.
- ERG (2014). *Eğitim izleme raporu 2013*. İstanbul: ERG.
- ERG (2015). Pisa 2015: Genel bulgular ve eğilimler. Ekim 2019, http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_PISA-2015-DE%C4%9EEERLEND%C4%BOR-MES%C4%BO.pdf
- ERG (2016). *Engeli olan çocukların Türkiye'de eğitime erişimi: Durum analizi ve öneriler*. İstanbul: ERG.
- ERG (2018a). Eğitim izleme raporu 2017-18. Ekim 2019, http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EIR_2017_2018_29.11.18.pdf
- ERG (2018b). Vizyon belgesi neler getiriyor ve nasıl güçlendirilebilir?. Ocak 2019, http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/MebVizyonBelgesi_BilgiNotu.23.11.18.pdf
- ERG (2019). Eğitim izleme raporu 2019: Eğitimin yönetişi ve finansmanı. Ekim 2019, https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EIR_YonetisimVeFinansman.16.05.19.rev1_.pdf

- Eurostat (2019). Early leavers from education and training by sex. Ekim 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Early_leavers_from_education_and_training#Analysis_by_sex
- Grandi, F. (t.y.). Her turn: It's time to make refugee girls' education a priority. *unhcr.org*. Ekim 2019, <https://www.unhcr.org/herturn/>
- Gül, İ. I. ve Karan, U. (2011). *Ayrımcılık yasağı eğitim rehberi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- HBÖGM Açık Öğretim Lisesi Müdürlüğü (t.y.). Açık öğretim lisesi 2019-2020 eğitim öğretim yılı I. dönem ilk kayıt kılavuzu. *aol.meb.gov.tr*. Ekim 2019, https://aol.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_08/27101259_2019-2020_I_DONEM_ILK_KAYIT_KILAVUZU.pdf
- Hrant Dink Vakfı (t.y.). Eğitimde ayrımcılık çalıştayı. *hrantdink.org*. Ekim 2019, <https://hrantdink.org/tr/asulis/faaliyetler/projeler/422-egitimde-ayrimcilik-calistayi-i>
- Hürriyet (2018, 20 Aralık). Suriyeli çocukların eğitimi için 400 milyon avro. *hurriyet.com.tr*. Ekim 2019, <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/suriyeli-cocuklarin-egitimi-icin-400-milyon-avro-41058615>
- ILO (2017a). *Global estimates of child labor: Results and trends, 2012-2016*. Cenevre: ILO.
- ILO (2017b). *Methodology of the global estimates of child labour, 2012-2016*. Cenevre: ILO.
- İnternet Haber (2019, 5 Eylül). Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk'tan önemli açıklamalar! Sınıf geçme kalma kısmına dikkat. *internethaber.com*. Ekim 2019, <https://www.internethaber.com/milli-egitim-bakani-ziya-selcuktan-onemli-aciklamalar-sinif-gecme-kalma-kismi-na-dikkat-2047770h.htm>
- İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü (2019, 16 Mayıs). Psikososyal Destek Programı eğitimleri. *istanbul.meb.gov.tr*. Ekim 2019, <https://istanbul.meb.gov.tr/www/psikososyal-destek-programi-egitimleri/icerik/2554>
- Kalkınma Atölyesi (2019). *Yoksulun umudu çocuk: Mevsimlik tarım işçisi hanelerin sosyo-ekonomik profili ve çocuk işçiliği araştırması*. Ankara: Kalkınma Atölyesi.
- Kaya, S. A. ve Memiş, E. (2019). Türkiye'de çocuk emeği: İşgücü anketlerinden ve zaman kullanım anketlerinden gözlemler. *Çalışma ve Toplum*, 2019/4, 2539-2564.
- Kılıç, G. ve Özkor, D. (2019). *Suriyeli çocukların eğitimi araştırma raporu*. İstanbul: Mavi Kalem.
- Kuru Turaşlı, N. (2009). Okul öncesi eğitimin tanımı, kapsamı ve önemi. G. Haktanır (ed.), *Okul öncesi eğitime giriş*. Ankara: Anı.
- Magnuson, K. A., Meyers, M. K., Ruhm, C. J. ve Waldfogel, J. (2004). Inequality in preschool education and school readiness. *American Educational Research Journal*, 41(1), 115-157.

- MEB (1961). İlköğretim ve eğitim kanunu. *Resmî Gazete*, 10705, 12.01.1961. Ekim 2019, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf>
- MEB (2013). Millî Eğitim Bakanlığı ortaöğretim kurumları yönetmeliği. *Resmî Gazete*. 28758, 7 Eylül 2013.
- MEB (2016). Ortaöğretim kurumları yönetmeliği. *Resmî Gazete*, 29871, 28.10.2016.
- MEB (2018a). *2017 yılı idare faaliyet raporu*. Ankara: MEB.
- MEB (2018b). *2023 Eğitim vizyonu*. Ankara: MEB.
- MEB (2018c). *Millî eğitim istatistikleri: Örgün eğitim 2017-2018*. Ankara: MEB.
- MEB (2018d). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. *Resmî Gazete*. 30471, 7 Temmuz 2019.
- MEB (2018, 28 Kasım). Destekleme eğitimleri başlıyor!. *piktes.gov.tr*. Ekim 2019, <http://piktes.gov.tr/Haberler/Details/145>
- MEB (2019a). *2018 yılı idare faaliyet raporu*. Ankara: MEB.
- MEB (2019b). *2019 Ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezi sınav. Eğitim analiz ve değerlendirme raporları serisi. No. 7*. Ankara: MEB.
- MEB (2019c). *Millî eğitim istatistikleri: Örgün eğitim 2018-2019*. Ankara: MEB.
- MEB (2019d). Psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetleri yönergesi. *Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*. 2739, Nisan 2019.
- MEB (2019, 12 Temmuz). Okul öncesi eğitime erişimi olmayan 40 bin çocuğa anaokulu eğitimi. *meb.gov.tr*. Ekim 2019, <https://www.meb.gov.tr/okul-oncesi-egitime-erisimi-olmayan-40-bin-cocuga-anaokulu-egitimi/haber/19003/tr>
- MEB HBÖGM (2019). TC. Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı. Eylül 2019, <http://hbogm.meb.gov.tr/>
- MEB OGM (2018). İzleme ve değerlendirme raporu 2018. Ankara: MEB
- MEB OGM (2019). Eğitici Eğitimi Başvuruları konulu resmi yazı. 38772063-604.02-E.10297249, 24.05.2019. Ekim 2019, https://bolu.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_05/27100753_kapsayYcY_egitim.pdf
- MEB OÖEGM (2009). Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması konulu genelge, no: 2009/53.
- MEB ÖDSGM (t.y.). ABİDE (Akademik Becerilerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi) Projesi. *abide.meb.gov.tr*. Ekim 2019, <http://abide.meb.gov.tr/>
- MEB ÖYGM (2018, 14 Eylül). Kapsayıcı Eğitim Projesi (*Inclusive Education*). *meb.gov.tr*. Ekim 2019, <https://oygm.meb.gov.tr/www/kapsayici-egitim-projesi-inclusive-education/icerik/679>

MEB SGB (2018). *2018 yılı performans programı*. Ankara: MEB.

MEB ve UNICEF (t.y.a). 2017-18 Eğitim öğretim yılı Ortaöğretime Uyum Programı uygulama örnekleri ve değerlendirme raporu. Ekim 2019, http://ogm.impark.com.tr/2018_09/07151551_OrtaYYretime_Uyum_ProgramY_Uygulama_Yrneklere_ve_DeYerlendirme_Raporu.pdf

MEB ve UNICEF (t.y.b). Ortaöğretime Uyum Programı uygulama kılavuzu. Ekim 2019, http://ogmprojeler.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/07175752_Ek-2_Uygulama_Klavuzu_Uyum_Etkinlikleri.pdf

MEB ve UNICEF (2013). Ortaöğretimde sınıf tekrarı, okul terk sebepleri ve örgün eğitim dışında kalan çocuklar politika önerileri raporu. Ekim 2019, <http://www.meb.gov.tr/earged/unicef/S%C4%B1n%C4%B1f%20Tekrar%C4%B1,%20Okul%20Terki%20Politika%20Raporu.pdf>

Nyircsák, A. (2019). *Quality Education for All: The work of the European Commission on inclusive education and social inclusion* [PowerPoint sunumu]. Ekim 2019, <http://www.oecd.org/education/strength-through-diversity/Inclusive-Societies-Adrienn-NYIRCSAK.pdf>

OECD (t.y.). *Children well being* [Veri seti]. Ekim 2019'da şuradan erişildi, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IDD>

OECD (2017). Students' paid and unpaid work. *PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being* içinde. Paris: OECD.

OECD (2018). *TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and school leaders as lifelong Learners*. Paris: OECD.

OECD (2019). Education at a glance 2017: OECD indicators. Ekim, 2019 https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page1

Oktay, A. (2003). 21. Yüzyıla girerken dünyada yaşanan değişimler ve erken çocukluk eğitimi. M. Sevinç (ed.) *Erken çocuklukta gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

SEÇBİR (t.y.). Çalışmalarımız. *secbir.org* <http://secbir.org/tr/calismalar/secbir-konusmalar>

Sözer, Y. (2017). Mesleki açık öğretim lisesi öğrencilerinin örgün eğitim dışında olma nedenlerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 493-507.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On birinci kalkınma planı (2019-2023). Ekim 2019, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>

Resmî Gazete (2016). Türkiye insan hakları kurumu kanunu. 6071, 6/4/2016. Ekim 2019, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160420-1.pdf>

Tohum Otizm Vakfı (t.y.). Eğitimde engelli hakları; okulda birlikte, hayatta birlikte. *tohumotizm.org.tr*. Ekim 2019, <https://www.tohumotizm.org.tr/hakkimizda/projeler/devam-eden-projeler/egitimde-engelli-haklari-okulda-birlikte-hayatta-birlikte/>

TÜİK (t.y.a). 2017 15-17 yaş çocuk istihdam oranı. Ekim 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=202&locale=tr>

TÜİK (t.y.b). Hanehalkı işgücü anketi. Ekim 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>

TÜİK (2013a). Çalışan çocuklar, 2012. Ekim 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>

TÜİK (2013b). Nüfus ve konut araştırması, 2011. Ekim 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>

TÜİK (2017). *Resmi istatistik programı 2017-2021*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

TÜİK (2019). İstatistiklerle çocuk, 2018. Ekim 2019, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30708>

UNICEF (t.y.). Şartlı Eğitim Yardımı programı (Ş.E.Y). *unicef.org*. Ekim 2019, <https://www.unicef.org/turkey/%C5%9Fartl%C4%B1-e%C4%9Fitim-yard%C4%B1m%C4%B1-program%C4%B1-%C5%9Fey>

UNICEF (2017). Çalışma şartnamesi: Kısa dönemli ulusal kurumsal danışmanlık. *unicef.org.tr*. Ekim 2019, <http://www.unicef.org.tr/files/ihale/doc/ToR-PSS-Consultancy-TUR-2017-0614.pdf>

UNICEF (2019, 24 Eylül). Engeli olan çocuklar için kapsayıcı erken çocukluk eğitimi projesi 90 okulda başlıyor. *unicef.org*. Ekim 2019, <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/engeli-olan-%C3%A7ocuklar-i%C3%A7in-kapsay%C4%B1c%C4%B1-erken-%C3%A7ocukluk-e%C4%9Fitimi-projesi-90-okulda>

Yazarlar

Fidan Gözde Ertekin
Merve Mert
Özgenur Korlu

Yayına Hazırlayanlar

Fidan Gözde Ertekin
İrem Doğan
Merve Mert
Yeliz Düşkün

Katkıda Bulunanlar

Burcu Meltem Arık
Işık Tüzün
Umay Aktaş Salman
Yeliz Düşkün

Yapım

MYRA

Koordinasyon

Engin Doğan

Yayın Kimliği Tasarımı

Alper San

Sayfa Tasarımı

Serhan Baykara

İstanbul, Kasım 2019

ERG EĞİTİM
REFORMU
GİRİŞİMİ | EĞİTİM
GÖZLEMEVİ

Bankalar Cad. Minerva Han
No: 2 Kat: 5 Karaköy 34425 İstanbul

T +90 (212) 292 05 42
F +90 (212) 292 02 95

www.egitimreformugirisimi.org